

DONCSE CZ ETELKA

Verseghy Ferenc és a tiszti szótárak

I.

A hivatali nyelv 19. század eleji megújítása kapcsán máig alapműnek számító tanulmányt Viszota Gyula publikálta 1905-ben a *Nyelvtudományi Közleményekben*.¹ Írásában bemutatta, miként alakult a magyar nyelv ügye az országgyűléseken, s hogyan jött létre az első, 1806-ban Pest vármegye által kiadott, s minden későbbi hasonló kiadvány kiindulópontját jelentő tiszti szótár. Ismertette, hogyan reagált Pest kezdeményezésére a többi vármegye, majd e reflexiók közül Zala vármegyéét vette górcső alá. Választása háttérében feltehetően az állt, hogy e két munka – a pesti és a zalai szótár – megszületésében a korszak két emblemikus nyelvésze is közreműködött: Pest Révai Miklóst, Zala Verseghy Ferencet kérte fel tanácsadóul.

Jelen tanulmányban a Viszota Gyula által kijelölt ösvényen indulok el, de felvetéseit át-, illetve továbbgondolva közelítem meg Verseghy szerepét a zalai szótár létrejöttében, felhasználva a Verseghy-filológia olyan új eredményeit, amelyek több mint száz évvel ezelőtt még nem állhattak Viszota rendelkezésére. Mellékletként közlöm Verseghy e tárgyban született, Zala vármegyének benyújtott írásos véleményét, amelynek létre ugyancsak Viszota hívta fel a figyelmet, ám a szöveg közlésére nem volt módja. A forrás mindmáig kiadatlan volt, s ezt nem a kutatói érdeklődés hiánya magyarázza: a kézirat eredeti őrzőhelyéről kikerülve hosszú lappangás után csak a közelmúltban került vissza a Magyar Nemzeti Levéltár Zalai Megyei Levéltárának állományába.²

II. A tiszti szótárak

A magyar hivatali nyelv megújításában az 1790/91-es és 1792-es országgyűlés döntéseire alapozva az 1805-ös diéta hozott fordulatot.³ A magyar nyelv használatának kérdéseivel az 1805/IV. tc. foglalkozott, amely az 1792/VII. tc.-re hivatkozva az alábbiakról rendelkezett:

* A szerző az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport munkatársa.

1 VISZOTA Gyula, „Révai, Verseghy és a tiszti szótárak (Révai Miklós és a Pest-vármegyei, Verseghy Ferencz, Kisfaludy Sándor és a Zala-vármegyei tiszti szótár)”, *Nyelvtudományi Közlemények* 35 (1905): 194–234.

2 A kézirat felleléséhez nyújtott segítségért köszönettel tartozom a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára munkatársának, Kulcsár Bálintnak.

3 A témához lásd: Kovács Mária és KECSKÉS Judit, „Nyelvújítás és szaknyelvújítás Kazinczy korában”, *Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Philosophica* tom. 16., fasc. 1. (2011): 45–50.

– a királyhoz és a Kancelláriához címzett felterjesztéseket az esetleges félreértéseket elkerülendő hasábos formátumban, latin és magyar nyelven kell benyújtani;

– a törvényhatóságoknak jogot ad arra (de nem teszi kötelezővé!), hogy a Helytartótanáccsal magyarul levelezzenek, s hogy a törvényszékeken és a perekben a magyar nyelvet használják. Meghagyja emellett, hogy a Helytartótanács köteles ugyanazon a nyelven válaszolni, amelyen hozzá fordultak. A királyi kúriának ellenben haladékot ad: számára egyelőre nem törvény szabta előírás, hogy a hozzá fellebbezett perekben a fellebbezés nyelvén járjon el;

– az 1792/VII. tc. a magyar nyelvet az ország határain belül rendes tantárggyá nyilvánította. Jelen rendelkezés e törvénycikk fogantatásáról is határoz.⁴

A magyar nyelv hivatali életben való használatára a törvényi lehetőség tehát adott volt. Ahhoz azonban, hogy azzal a gyakorlatban élni lehessen, szükség volt arra, hogy a hivatalos fórumokon addig használatos latin terminusokat megfelelő magyar kifejezésekkel helyettesítsék. Az úgynevezett „tishti szótárak” e problémát orvoslandó születtek.

A vármegyék közül Pest tette az első lépést, hogy e kívánalomnak eleget tegyen. Az 1805. november 22-én tartott Pest vármegyei közgyűlésen résztvevők megbízták Ottlik Dániel főjegyzőt, hogy a következő közgyűlésre állíttasson össze egy jegyzéket, amely a vármegyei közigazgatásban és jogszolgáltatásban leginkább használt latin szavak és kifejezések magyar változatait tartalmazza. A feladat elvégzésére kijelölt bizottság tagjainak névsorát nem rögzítik a vármegyei dokumentumok.⁵ Azt viszont több forrás is igazolja, hogy Révai Miklós, a pesti egyetem magyar tanszékének tanára hamar bekapcsolódott a munkálatokba. 1806 januárjában nyújtotta be javaslatait, amelyeket a bizottság nagy arányban el is fogadott. Pest még ugyanebben a hónapban ki is nyomtatatta az elkészült tishti szótárt. A közkeletűvé vált elnevezés nem egészen pontos. Erre Kerényi Ferenc hívta fel a figyelmet, s joggal.⁶ A kis kötet ugyanis csak nyomokban emlékeztet egy klasszikus szótárra, amely definíciója szerint általában egy címszavakat alfabetikus sorrendben közlő, értelmező, egy vagy többnyelvű kötet.⁷ Pest vármegye *A' tishtbeli írás módjának saját szavai* címet viselő kiadványa ezzel szemben egy több fejezetből álló tematikus jegyzék, amely a hivatali életben használatos szavakat, kifejezéseket, illetve formulákat sorolja fel nem minden esetben két nyelven (latinul és magyarul), s nem minden esetben betűrendben.⁸

4 *Magyar törvénytár: 1740–1835. évi törvéncikkek*, ford. CSIKY Kálmán, magy. MÁRKUS Dezső (Budapest: Franklin Társulat, 1901), 324–325.

5 Viszota Gyula ugyan közöl egy névsort, de Kerényi Ferenc felhívja a figyelmet arra, hogy e lista az 1806. május 21-én tartott Pest vármegyei közgyűlés jegyzőkönyvéből való, s egy akkor összeállított bizottság tagjainak nevét tartalmazza. A pesti szótár erre az időre már elkészült. Vö. VISZOTA, „Révai, Verseyhy...”, 196; KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*, *Előmunkálatok Pest megye monográfiájához* 3 (Budapest: Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2002), 30.

6 KERÉNYI, *Pest vármegye...*, 30. Jelen dolgozat a fent említett terminológiai pontatlanság ellenére az egyszerűség kedvéért a közkeletű tishti szótár kifejezést használja.

7 FÓRIS Ágota, „A szótár fogalma a magyar lexikográfiában”, in *Szavak pásztora: Írások Magay Tamás tiszteletére*, szerk. PINTÉR Tibor, PÖDÖR Dóra és P. MÁRKUS Katalin, (Szeged: Grimm Kiadó), 22–38.

8 A kiadvány teljes címe: *A' tishtbeli írás módjának saját szavai*. Úgy mint: *Hivatalbeli Levelezéseknek Tzimei, Hiteles Kiadások, Esküvéseknek Formáik, Némely Egyházi és Világi Tisztségek*; nem különben

Az 1806. február 4-én tartott közgyűlésen Pest vármegye arról határozott, hogy a frissen megjelent kiadványt elküldi a magyarországi vármegyéknek és az erdélyi főkormánysszékeknek, várva véleményüket, észrevételeiket, kiegészítéseiket. Abban a reményben tette mindezt, hogy az afféle írásban lefolytatott konzultációt követően, a beérkezett visszajelzések alapján sikerül majd általánosan elfogadott, s egyértelmű magyar megfelelőekkel helyettesíteni a korábban használt latin formulákat, s így egyszer mind nemcsak elvben, hanem a gyakorlatban is mód nyílik majd az 1805/IV. tc. adta jog gyakorlására.

A megyék közül leghamarabb Bihar reagált. 1806. március 17-én tartott közgyűlésén a pesti szótár vizsgálatára egy bizottságot hívott életre.⁹ Javaslatot tett továbbá arra, hogy a Pest kezdeményezte írásbeli egyeztetések mellett tartsanak egy szóbeli megbeszélést is Pesten, amelyre minden megye elküldhetné követeit, s ott mód nyílna szóban megvitatni a főbb észrevételeket, s véglegesíteni a latin helyébe lépő magyar kifejezéseket. Bihar után sorra napirendre tűzte a kérdést, s bizottságot jelölt ki több vármegye is. A megyei javaslatok közül felvetésének újdonságával Gömöré és Honté emelkedik ki. Gömör – feltehetően Cházár András előterjesztéséből kiindulva – egy uralkodói ortalom alatt álló, a magyar nyelv művelésének feladatát vállaló tudós társaság felállítását javasolta.¹⁰ Hont 500 forint jutalom felajánlásával pályázatot hirdetett „a' tisztbéli írás módjának saját szavait” tartalmazó jegyzék összeállítására.¹¹

A megyei visszajelzéseket hamarosan tettek követték. Bihar felvetése a közös tanácskozást illetően általános tetszést aratott, s Pest 1806. augusztus 25-re ki is tűzte annak időpontját. Hamarosan azonban visszakoznia kellett, mivel – miután értesítették a tervről – József nádor 1806. július 18-án kelt levelében nem engedélyezte a konferenciát. A tilalom világosan jelzi: a tiszti szótár ügye nem egyszerűen (s nem elsősorban) nyelvészeti téma: a magyar nyelv használata politikai kérdés, s hogy 1795 után a kormányzat szemében még mindig gyanút ébreszt bármiféle összejövetel, különösképp, ha az e tárgyban, s ha vármegyei küldöttek részvételével zajlana.¹²

A levelezés formájában folytatott eszmecsere mindazonáltal ezután sem vált tilossá, s a bizottságok folytatták a munkát. Sorra születtek a vármegyék számára benyújtott írásos beadványok, s jó néhány vonatkozó munka még ez évben nyomtatásban is megje-

a' köz Dolgoknak Folytatásokban elő forduló ki Fejezések: Mellyek a' Magyar Nyelvnek közönséges felvétele eránt, a ' közelebb múltt Ország Gyűlésén tétetett Törvény Tzikkelye Végzésének, mennél elébb való tökéletes Teljesedésére, a' Tekintetes Pest, Pilis és Solt törvényessen egygyesült Vármegyéknek Rendelésekből, azon Anyai Nyelven, készitettek. Pesten 1806-dik Esztendei Boldog Aszszony Havában.

9 A bizottság tagjai Kazinczy Dénes, Rhédey Lajos, Miskolczi Farkas, Verner Jakab, Simonffy Sámuel, Hatvani István, valamint Budai Ézsaiás voltak. Tóth Péter, „A hivatalos nyelv megújítása és a vármegyék”, *Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Philosophica* tom. 16., fasc. 1. (2011): 107–125, 110.

10 Uo., 111.

11 Uo.

12 A Martinovics-összeesküvés leleplezését követően a kormányzat igyekezett ellenőrzése alá vonni a nyilvánosság írott és szóbeli fórumait egyaránt, így betiltotta az olvasóköroket és minden hasonló szerveződést, összejövetelt. *A magyar jakobinusok iratai I: A magyar jakobinus mozgalom iratai*, s. a. r. BENDA Kálmán, Magyarország ujabbkori történetének forrásai (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957), LXXXIX.

lent.¹³ A szótár kapcsán elindult, s egyre élénkebbé váló diskurzus számos olyan kérdést hozott felszínre, amely az áhított egységes hivatali nyelv gyakorlati használatát érinti, s amellyel a törvényalkotók talán nem is számoltak. Vajon hogyan viszonyulnak majd a magyar nyelv használatának bevezetéséhez a nemzetiségi többségű vármegyék? Milyen nyelven vigyék az éppen zajló pereket? A képet tovább színezte, hogy épp ez idő tájt zajlottak a literátorokat egyre inkább megosztó jottista-ipszilonista vita pengeváltásai is. Pest vármegye a beküldött beadványok felvetette szempontokat figyelembe véve állította össze szótárának második, javított kiadását.¹⁴ Révainak e kötet elkészültében is nagy szerep jutott. Nyelvtörténetre és etimológiára alapozó látásmódja harmonizált a jogvégzett nemesi rétegek elvárásaival, akik számára nehézséget jelentett volna, ha arra kényszerülnek, hogy már megtanult és hosszú időn át alkalmazott terminusaikat újakra cseréljék. A pesti szótár második kiadása ezt az igényt méltányolva készült, s az új megoldások arányát tekintve visszalépett jelentett az elsőhöz képest.¹⁵

A tiszti szótár kérdése ezt követően az 1807-es országgyűlésen került szóba, immár – a vármegyei beadványokban felvetetteknek megfelelően – egy felállítandó tudós társaság ügyével összefonódva. Az uralkodó azonban az országgyűlés bezárásának határidejére hivatkozva elhalasztotta a kérdést, s egy deputációra bízta, hogy a pesti szótár alapul véve a következő országgyűlésre állítson össze egy átdolgozott, s a megyék által megfelelőnek tekintett változatot. A deputáció teljesítette feladatát, s *Az országos Deputatio által készített Szó Tár* címmel összeállította a kért jegyzéket.¹⁶ Viszota Gyula Bakos Gábor munkájára hivatkozva arról ír, hogy a vármegyei követek e szótár egy bekötött példányát Pest vármegye könyvtárában helyezték el, a kötetet fellelni szándékozó Kerényi Ferenc azonban nem akadt annak nyomára a Bakos említette iratok között.¹⁷ Hogy a szótárnak e verziója máshol sem bukkant fel, jelzi, hogy a tiszti szótár ügye – legalábbis vármegyei, illetve országgyűlési szinten – elakadt. Az 1805/IV. tc. gyakorlati alkalmazásának nehézségei azonban nem szűntek meg, s ha nem is hivatalos felkérésre, magánkezdeményezésre a következő évtizedekben is születtek javaslatok a (hivatali) nyelv megújítására.¹⁸

13 Például: SZIRMAJ Antal, *Magyarázattya azon szónak, mellyek a magyar országi polgári és Törvényes dolgokban előfordulnak* (Kassa: Ellinger, 1806); SZRÓGH Sámuel, *Tekintetes, nemes borsod vármegyének mint a nemzeti nyelv egyik pártfogójának [...]* (Pest: Trattner, 1806); [PÉCHY Imre], *A' Magyar Nyelvről a' polgári és peres dolgok folytatásában* (Pest: Patzkó, 1806); PERETSÉNYI NAGY László, *Értekezés azon deákból magyar nyelvre fordított szavak iránt, amellyek az egyházi és világi hivataloknak valamint a kormány, törvény és a bíráló székeknél előfordult állapotoknak honnyi szójejtéssel való nevelését tárgyazzák* (Nagyvárad: Szigethy Mihály, 1806). A következő évben hagyta el a sajtót: [PÁPAY Sámuel], *Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra alkalmaztatásáról* (Veszprém: Számmer, 1807); *Tiszti szótár, mellyet t. n. Baranya vármegyének kiküldetett tagzatja [...]* készített (Pécs: Engel, 1807). Valamivel korábbi kezdeményezés, de kötetei jelentek meg 1806–1807 táján is, így kapcsolódik a tiszti szótárakat illető diskurzushoz: GEORCH Illés, *Honnyi Törvény, 1–4. kötet* (Pozsony: Belnay György Aloys, 1804–1809). A felsorolás nem lehet teljes: a vonatkozó vármegyei anyagok átfogó vizsgálatára egyelőre nem került sor, az egyes bizottságok munkálataihoz kapcsolódóan számos, a kutatás által eddig nem regisztrált és nem elemzett beadvány születhetett.

14 *A' tisztbéli írás módjának saját szavai [...]* (Pest: Trattner Mátyás, [1807]).

15 KERÉNYI, *Pest vármegye...*, 33.

16 Uo., 34.

17 VISZOTA, „Révai, Verseghy...”, 233; KERÉNYI, *Pest vármegye...*, 34.

18 KERÉNYI, *Pest vármegye...*, 34–35.

III. Zala vármegye és a tiszti szótár

Verseghy Ferenc a tiszti szótárak kérdéséhez Zala vármegye felkérésére szólott hozzá. A kérdést, amely azt firtatja, hogyan és miért jött létre az összekötetés Zala vármegye és Verseghy között, többféleképpen meg lehet fogalmazni. Miért éppen Zala vármegye kérte fel az egyébként Budán élő, s évtizedek óta szoroson Pest-Budához kötődő Verseghyt? Miért éppen Verseghyt kérte fel Zala vármegye? Miért nem Pest vármegye kérte fel Verseghyt? Miért nem Verseghyt kérte fel Pest vármegye? S ha már felkérték, végül mennyi szerepe volt a zalai szótár létrejöttében? Az egymáshoz első pillantásra hasonló kérdésekre más-más irányokba vezető feleletek adhatók.

A történeteket vizsgáljuk először Zala vármegye oldaláról, s a követhetőség érdekében kronológiai rendben. Az eseményeket leíró egyik legfontosabb forrás a Zala vármegye által a tiszti szótár ügyére kijelölt bizottságnak az 1807. január 26-án tartott közgyűlésre készített feljegyzése.¹⁹ Ebből kiderül, hogy Zala az 1805/IV. tc.-et közvetlenül az országgyűlés után, 1805. november 18-án tartott közgyűlésén beiktatta, s az abban foglaltakat 1806 legelejétől alkalmazta. A jegyzőkönyvek, felírások és levelezések ettől kezdve magyar nyelven íródtak. Miután Zalába is eljutott a Pest vármegye által összeállított szójegyzék, a megye – Viszota Gyula szerint 1806. június 9-én²⁰ – deputációt jelölt ki e szótár vizsgálatára és javaslatételre. A deputáció elnökének Nagy József szombathelyi prépostot nevezték ki, tagjai báró Ghillányi (Gillányi) János, Tuboly László, Kisfaludy Sándor, Péteri Takáts József és Csutor János voltak.²¹ Viszota tanulmányához felhasználta ugyan az 1806. június 9-én tartott közgyűlés jegyzőkönyvét, a deputáció ugyanezen közgyűlésre készített jelentését viszont nem, pedig az mind a zalai tervek alakulásához, mind Verseghy közreműködésének kezdetéhez fontos információkat közöl.²² Kiderül először is, hogy az itt említett deputáció nem június 9-én állt össze, ahogy Viszota említi, hanem már annak előtte is létezett: máskülönben nem tudott volna jelentéssel készülni az aznapi közgyűlésre. A szövegből az is kitűnik, hogy a bizottság e napra már írásba foglalt javaslatokkal is előállt:

Ehez képest, a N. Zala Vármegyei ki-rendeltnség, a' T. N. Pest vármegye által ide közöltetett Tiszti Irás módjára saját szavainak ujjontani le írásában, mellyet, ezen jegyzései mellett, a' T. N. Vármegyének alázatosan be nyujt; mind ezekre kellőképen ügyelvén, némelly kevés, de mégis itélete szerint kellő változtatásokat tett, mellyekért valamint

19 Protocolla de Anno 1807, 52. kötet, 30–37. Jelzet: MNL ZML IV. 1/a. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési és részgyűlési jegyzőkönyvek.

20 VISZOTA, „Révai, Verseghy...”, 212.

21 Uo.

22 1806ik esztendőben, Szent Iván Holdjának 9ik s következő napjain tartatott, T. N. Zala-Vármegyének Közgyülekezeti ki-rendeltnségnek a' Magyar a' Nyelv-ékesítése eránt előszer, azután pedig a' T. Pest vármegye által a' Tiszti Irás módjárul és saját szavairul, ide közöltetett munkának, a' közönséges magyar szóllásbeli ízléshez, és a' jelentett dolgok' természetéhez, lehető alkalmaztatásáruul készített jegyzései. Az irat lelőhelye: MNL ZML IV. 1/b. No. 2. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám.

botsánatot kér, úgy a' T. N. Vármegyének, és a' Magyar Nemzet Tudóssainak bővebb meg vizsgálása alá, szives bizodalommal terjeszti.

Az említett munka azonban nem maradt fenn a vonatkozó iratokat őrző levéltári anyagban, s a zalai tisztí szótár sorsának további történetét ismerve, nem is egészen bizonyos, hogy valóban benyújtották. A jelentés további szakaszai elárulják, hogy Zala – több más vármegyéhez hasonlóan – a hivatali nyelv megújításához kapcsolódóan egy tudós társaság létrehozását támogatja. Az elképzelés szerint a következő országgyűlés törvényben rendelkezne arról, hogy a társaság számára alaptőkéül egymillió forintot kell juttatni, amelynek éves kamataiból a tagok fizetését biztosítanák. A tagokat az ország különböző részeiről kérnék fel, s biztosítanák pest-budai lakhatásukat. Feladatuk a magyar nyelv tan és helyesírás szabályainak megállapítása lenne. Megbízatást kapnának továbbá arra, hogy „a már meg lévő Magyar Szó Tárt”, azaz Szirmay Antal frissen megjelent munkáját²³ véleményezzék, javítsák és szükség esetén kiegészítsék. E munka végeztével – a jelentésben közelebbről meg nem határozott – idegen nyelvű művek fordítása, illetve már elkészült fordítások elbírálása várna rájuk. A tervet nyitva hagyja a lehetőséget a tudós társaságba nem tartozók előtt is, hogy bekapcsolódjanak a szótárkészítésbe, illetve hogy saját szótárkoncepciókkal álljanak elő. A jelentés azzal a közgyűléshez címzett kéréssel zárul, hogy a bizottság mellékelt javaslatát mihamarabb nyomtassák ki, s küldjék ki a törvényhatóságoknak véleményezésre. A deputáció e kérése azonban nem teljesül: amint szó esett róla, a javaslatot nem nyomtatták ki, s kézirata sem lelhető fel, nem maradt fenn, vagy lappang. Nem áll rendelkezésre olyan összefoglaló, leíró jellegű forrás sem, amely megmagyarázná az esetet, s ismertetné a következő néhány hónap történéseit. A közgyűlési iratokból és azok mellékleteiből, valamint a Verseghy-levelezés apró utalásaiból viszont rekonstruálhatók az események. Az 1806. június 9-én tartott közgyűlésen folytatott megbeszélések eredményeként a résztvevők feltehetően arra jutottak, hogy mégsem nyújtják be az előkészített iratot, hanem felvetődhetett, hogy a bizottság tovább dolgozik, s a tagok egyenként készített véleményeinek, javaslatainak tanulmányozása és összevetése után alkotja majd meg álláspontját a deputáció. Az 1806. július 3-án tartott közgyűlés jegyzőkönyve²⁴ arról számol be, hogy Cházár András Zala vármegyének korábban eljuttatott, a hivatali nyelv megújításához kapcsolódó munkáját a közgyűlés átadta a deputációnak, hogy az felhasználhassa munkálataihoz.²⁵ Nagy József a deputáció elnöke, már ezt, sőt a júniusi közgyűlést megelőzően, 1806. június 4-én levélben kérte fel Verseghyt, hogy a bizottság munkálatait segítő, foglalja össze véleményét a pesti szótárról. E levelet Verseghy csaknem egy hónappal később, július elsején

23 SZIRMAY, *Magyarázattya...*

24 Protocolla de Anno 1806, 51. kötet, 529–530. Jelzet: MNL ZML IV. 1/a. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési és részgyűlési jegyzőkönyvek.

25 Az utalás feltehetően arra a Gömör vármegye által, Zala vármegyének megküldött fölió nagyságú 11 oldal terjedelmű nyomtatványra vonatkozik, amelyben Cházár András összefoglalja a hivatali nyelv megújításával kapcsolatos nézeteit. Cházár irata cím nélküli, levélformátumú, a „*Tekintetes Nemes Vármegye!*” megszólítással indul. A nyomtatvány az 1807. január 26-án induló Zala vármegyei közgyűlés iratai mellett található. Jelzet: MNL ZML IV. 1/b. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám.

vette kézhez.²⁶ Nagy sejtetően megvárta a júniusi közgyűlés eredményeit, s csak azután küldhette el levelét a címzettnek, ez magyarázhatja a keltezés és a kézhezvétel dátuma közti jelentős különbséget. Verseghy a felkérést követően rövid időn belül két részletben, egy-egy kísérőlevelet mellékelve küldi el észrevételeit 1806. július 6-án, illetve július 20-án.²⁷ Az ő írásos véleményén kívül három másik szerepel a deputáció, illetve a közgyűlés anyagai között: Tuboly Lászlóé 1806 júliusából, Kisfaludy Sándoré 1806 szeptemberéből, valamint Péteri Takáts Józsefé 1807 januárjából. A szótárt illető zalai javaslatok ügyének, illetve a vármegye terveinek további alakulásáról a deputáció 1806. december 7-ei és 1807. január 26-ai üléséről szóló feljegyzés, valamint az 1807. január 26-án kezdődő vármegyei közgyűlés jegyzőkönyve tájékoztat.²⁸

A deputáció 1806. december 7-ei ülésén Nagy József beszámolt a vármegyének a bizottság munkálatainak állásáról. A beérkezett javaslatokból Zala saját szótárát szerkesztett, amelyet az ülésen Nagy József be is mutatott, s kérte, hogy azt ötszáz példányban kinyomtatva küldjék szét a vármegyéknek, hogy azok véleményt alkothassanak róla. Addig is, míg a visszajelzések megérkeznek, javasolja, hogy a jegyzéket Zala vármegyében a polgári igazgatásban és a perekben kezdjék el használni jelen állapotában. A mű keletkezéséről, összeállításának szempontjairól nem rögzít egyebet a feljegyzés. Annál többet örökít meg ellenben a deputáció egyéb javaslataiból. A szövegből fény derül arra, hogy Zala vármegye számára – a történelmi Magyarország számos vármegyéjéhez hasonlóan – különösen a területén élő nemzetiségek miatt kiemelten fontos a hivatali életben használatos, helytálló magyar kifejezések összefoglalása. A megye e jelentésben felsorolt horvát, német és tót (itt értsd: szlovén) nemzetiségű lakói számára ugyanis nem feltétlenül jelent könnyebbséget, vagy pozitív gesztust a magyar hivatali nyelv bevezetése, hiszen ők nem is feltétlenül értik, vagy beszélik ezt a nyelvet. A deputáció ezért szigorú javaslatokat tesz annak érdekében, hogy a Zala megyében élő nemzetiségek tagjai megtanuljanak magyarul. Előírná, hogy a falusi és mezővárosi iskolamesterek kinevezésének legyen feltétele a magyar nyelv ismerete; a szolgabírákkal ellenőriztetné, hogy az iskolamesterek valóban megtanítják-e magyarul a tanulókat; megszabná, hogy az úriszékeken csak magyarul intézhessék jogi vagy peres ügyeiket. A magyar nyelv elterjesztése leghathatósabb eszközének azt tartja, ha minden kormány- és törvényszéken a magyar nyelvet használnák. A hivatali nyelv megújítása tekintetében belátó, s engedményt tesz a tekintetben, hogy míg nem születnek megfelelő magyar megoldások, maradjanak használatban az eddig megszokott idegen nyelvű kifejezések. E jelentésben feltűnik az 1806.

26 Verseghy Ferenc Nagy Józsefnek, h. n., 1806. július 1. és július 6. között. Jelzet: OSZK Kt Quart. Hung. 3656. 135r–135v. (Autográf fogalmazvány.)

27 Verseghy Ferenc Nagy Józsefnek, Buda, 1806. július 6. Jelzet: MNL ZML IV. 1/b. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám. (Autográf tisztázat.) Verseghy Ferenc Nagy Józsefnek, Buda, 1806. július 20. Jelzet: MNL ZML IV. 1/b. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám. A levél szövegének autográf fogalmazványa is fennmaradt: OSZK Kt Oct. Hung. 1479. 53r–53v. A levelek szövegeit közli: VISZOTA, „Révai, Verseghy...”, 213–214.

28 Az itt említett források mindegyike Zala vármegye 1807. január 26-án kezdődő közgyűlésének iratai között lelhető fel. Az iratok lapjai számozatlanok. Jelzet: Jelzet: MNL ZML IV. 1/b. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám.

június 9-ei ülés néhány javaslata is. Jelesül: a fordítások szükségessége, amelyek esetében a javaslat szerint mindenkor a rövidség elvéhez kell ragaszkodni; valamint a helyesírás szabályainak lefektetése és a nyelvművelés ügye, amely egy tudós társaság feladata lenne. Új elem a június 9-ei tervezethez képest, hogy a javaslat tagokat is ajánl a társaságba: Baróti Szabó Dávidot, Verseghyt, Virág Benedeket, Pálóczi Horváth Ádámot, Kisfaludy Sándort és Péteri Takáts Józsefet. A tagok javadalmazását már nem az országgyűlés által elrendelt összeg, hanem a tanulmányi alap finanszírozná. E társaságot ez az elképzelés a nádor védnöksége alá helyezné, kiemelve, hogy számára különösen fontos a magyar nyelv ügye, hiszen ez idő tájt magyarul tanul.²⁹

A deputáció 1807. január 26-án kezdődő üléséről készített jegyzet több új információt is tartalmaz a szótárra vonatkozóan, s néhány fontos módosítást a deputáció javaslatait illetően. A Zala vármegye összeállította szótárról kiderül, hogy alapvetően három összetevőből épült fel: Pest szótára, Szirmay Antal szótára, a deputáció munkálataiban résztvevők írásos véleményei (Verseghyé, Kisfaludyé, Péteri Takátsé és Tubolyé). Bár nem fektet akkora hangsúlyt rá, mint az 1806 decemberében íródott, e jelentés is kiemeli, hogy a szótár létrejötte és elterjedése elősegíti majd a nemzetiségek magyar nyelvtudásának általánossá válását. A korábbiakhoz hasonlóan a helyesírás szabályainak tisztázását, és a nyelv gyarapítását ez a szöveg is egy tudós társaságra bízna, amelyet a tanulmányi alap finanszírozna, s amely a nádor védnöksége alatt állna. A javasolt tagok megegyeznek az 1806. decemberi ülésen felsoroltakkal.

Az 1806 nyara óta formálódó elképzeléseket végül az 1807. január 26-án kezdődő vármegyei közgyűlésen véglegesítik, s a letisztázott javaslatot a vármegyei jegyzőkönyvben rögzítik. Nagy József a közgyűlés előtt is bemutatta a már kész szótárt. Megállapodás született arról, hogy a zalai deputáció javaslatai alapján készült kötetet 1000 példányban, és 50 darab „ugyan író pappirosra” kinyomtatva elküldik magyarországi és erdélyi vármegyéknek, valamint a szabad királyi városoknak. A közgyűlés végzéseit 150 példányban nyomtatják ki, s terjesztik. Számítanak a címzettek véleményére, s bíznak abban, hogy a következő országgyűlésen egy országos deputáció alakul majd a kérdés megvitatására. A nemzetiségekről az 1806 decemberi ülésen elhangzottakat rögzítik az úriszékekre vonatkozó kitétel elhagyásával. Ugyancsak az említett ülés meghagyásainak megfelelően, írásba foglalják, hogy a magyar nyelv elterjesztésének leghatásosabb módja, ha a kormány- és törvényszékeken a magyar nyelvet használják, tehát ha a magyar lesz a – korabeli kifejezéssel élve – „Kenyér nyelv”. A magyar nyelv művelésére kezdetektől javasolt társaság az elképzelések e véglegesnek szánt verziója szerint így festene: feladata a helyesírás szabályainak megállapításán túl a nyelv bővítése, javítása, csinosítása lenne; a tanulmányi alapból finanszíroznák; a nádor védnöksége alatt állna; tagjai – nevek ajánlása nélkül – az ország legkiválóbb literátorai közül kerülnének ki.

29 Megemlítendő, hogy József nádor magyar nyelvmestere 1806 decemberétől kezdve Verseghy Ferenc lett. Lásd: Verseghy Ferenc Széchényi Ferencnek, Buda, 1806. december 21. A levélnek két autográf tisztázata ismert: OSZK Kt Levelestár; MNL OL P 623. A–I–9.–56.–266.–No. 2. A levél szövegét közli: *Verseghy Ferencz Maradványai és Élete*, kiad. SÁGHY Ferenc, az életrajzot írta SÁGHY Sándor (Buda: Kir. M. Univ., 1825), 153; *Levéiben értesítsen engem: Kortársak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáról*, szerk., vál., s. a. r. DEÁK Eszter és ZVARA Edina (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Kossuth Kiadó, 2012), 175.

1. táblázat: Zala vármegye javaslatai a tiszti szótárt illetően

Szempontok	Dátumok			
	1806. június 9. Zala vármegye közgyűlése	1806. december 7. a tiszti szótár ügyében felállított deputáció ülése	1807. január 26. a tiszti szótár ügyében felállított deputáció ülése	1807. január 26. Zala vármegye közgyűlése
Zala szótára létrejöttének lépcsői	A vármegyei jegyzőkönyv rögzíti, hogy a Zala megye által az 1806-os pesti szótár véleményezésére felkért bizottság néhány javaslatot fűzött a szótárhoz. Az észrevételeket összefoglaló melléklet nem maradt fenn, vagy lappang.	Összeállt, és bemutatták a zalai szótár első változatát. Az ülésen bemutatott kézirat nem maradt fenn vagy lappang.	A felkért hozzászólók véleménye, Szirmay Antal szótára, és az 1806-os pesti szótár alapján összeállt a szótár végleges változata.	A deputáció által bemutatott szótárt elfogadja a vármegye, és rendelkezik kiadásáról és terjesztéséről.
A felállítandó tudós társaság feladatai	A magyar nyelvten és helyesírás szabályainak megállapítása, Szirmay Antal szótárának véleményezése, javítása, kiegészítése, idegen nyelvű művek magyarra fordítása, mások fordításainak elbírálása.	A helyesírás szabályainak lefektetése, a nyelv művelése és gyarapítása.	A helyesírás szabályainak lefektetése, a nyelv művelése és gyarapítása.	A helyesírás szabályainak lefektetése, a nyelv művelése és gyarapítása.

A felállítandó tudós társaság tagjai	Nem nevez meg javasolt tagokat.	A javasolt tagok: Baróti Szabó Dávid, Verseggy Ferenc, Virág Benedek, Pálóczi Horváth Ádám, Kisfaludi Sándor, Péteri Takáts József.	A javasolt tagok: Baróti Szabó Dávid, Verseggy Ferenc, Virág Benedek, Pálóczi Horváth Ádám, Kisfaludi Sándor, Péteri Takáts József.	Nem nevez meg javasolt tagokat.
A felállítandó tudós társaság fenntartása	Az országgyűlés által rendelt pénzügyi alap (1 millió forint) éves kamatai.	A tanulmányi alap.	A tanulmányi alap.	A tanulmányi alap.

IV. Verseggy Ferenc és Zala vármegye

Ha a tiszti szótár kérdéséhez Zala vármegye által felkért hozzászólók névsorát megvizsgáljuk, feltűnik, hogy Verseggy személyében olyasvalaki is szót kapott a diskurzusban, aki nem volt tagja a deputációnak. Kapcsolódása körülményeinek és okainak feltárása nemcsak Verseggy személyes nexusai, hanem a korabeli literátorhálózatok működése és érdekvényesítő potenciálja felől is érdekes lehet.

Verseggy – mint már szó esett róla – 1806. július elsején vette kézhez Nagy József felkérését. Eseménydús évek álltak mögötte, amelyek történéseiről egész más tudással bírhattak az őt csak hírből ismerők, mint azok, akik a közvetlen környezetébe tartoztak. Nagy József (1753–1810) az előbbi csoportba sorolódik. A nemrég kinevezett szombathelyi prépost és Verseggy esetleges korábbi ismeretségének nem ismertek írásos nyomai. Közös vonásuk, hogy mindketten közel egykorú római katolikus papok, ám míg Verseggy családiról és pályájának eddigi állomásait tekintve is az ország közép-vidékeihez, Egerhez és Pest-Budához kötődött, addig Nagy József a Dunántúlon (Kőszegen, Győrött, Szombathelyen és Zalaegerszezen) volt otthon. Verseggyről annyit tudhatott, mint bárki más, aki követte az országos eseményeket, s rajta tartotta a szemét a könyvpiac legfrissebb termésein. Ismerhette Verseggy 1790/91-es országgyűléshez kapcsolódó megszólalásait (annál is inkább, mivel e diétán maga is részt vett), olvashatta folyóiratokban megjelent verseit, valamint fordításait, tanulmányozhatta nyelvtanait,³⁰ értesülhetett egyházi és világi hatóságokkal való összeütközéseiről, s tu-

30 Verseggy 1806-ig megjelent publikációinak listáját lásd: RÉKASY Ildikó, *Verseggy Ferenc-bibliográfia* (Szolnok: Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár, 1994), 27–44. Verseggy szótárakra vonatkozó koncepciójának alapjai már az 1790-es évek elejére kialakultak, s főbb vonalai voltaképpen nem is változtak. Élete során időről időre visszatért a kérdéshez. Erről lásd: GÁLDI László, *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957), 130–135.

domására juthatott, hogy a Martinovics-összeesküvésben való részvétele miatt rárótt évtizedes fogságát letöltve hazatért, s ismét tevékeny.³¹ Mindez kevésnek tűnik ahhoz, hogy megmagyarázza Verseghy felkérését. Nagy a deputáció elnökeként nyilván nem önkényesen döntött, amikor szakértőt kért a tisztí szótár kérdésében, tettét a deputáció tagjaival, illetve a vármegyével való egyeztetés előzhette meg. A deputáció tagjainak többsége – Ghillányi János, Tuboly László és Csutor János – tudomásunk szerint nem állt személyes ismeretségben Verseghyvel, s hozzávetőlegesen annyi információval rendelkezhetett róla, mint amennyire Nagy esetében következtetni lehet. Némileg más a helyzet Kisfaludy Sándorral és Péteri Takáts Józseffel. Kisfaludy és Verseghy ismeretségének kezdeteiről nem állnak rendelkezésre pontos adatok. Levelezésüknek ma mindössze egyetlen darabja ismert, éppen a zalai szótár készülésének idejéből, 1806 októberéből.³² A Verseghy tollából származó szöveg Kisfaludy egy korábbi, mára nem fennmaradt, vagy lappangó levelére válaszol, s nem említi a zalai munkálatokat: Kisfaludy nyelvészeti és verstani kérdésekben kérhette Verseghy véleményét, emellett megjelenés előtt álló munkája, a *Regék a' magyar elő-időből*³³ kiadásának kérdéseiről értekezhetek, amelynek korrektúrájában Verseghy is részt vett. Verseghy levelének szövegéből, hangneméből és stílusából ugyan kölcsönös tiszteletre és rokonszenvre lehet következtetni a levelezőpartnerek között, de egyben arra is, hogy ismeretségük nem lehet túl mély és közeli. Verseghy lényegében summáját adja eddigi nyelvészeti és verstani kutatásainak, mintegy bemutatva azokat, s úgy tűnik, Kisfaludyról nem igen tud többet annál, minthogy ő a nagy sikert aratott *Himfy* szerzője.³⁴ Mindez arra utal, hogy nem biztos, hogy Kisfaludy kezdeményezte Verseghy bevonását 1806 nyarán a zalai munkálatokba,³⁵ hiszen Verseghy úgy mutatja be számára nyelvészeti téziseit, mintha azt feltételezné, levelezőpartnere nem ismeri azokat behatóan. A levélben azonban szerepel egy kulcsszó, amely nemcsak Verseghy és Kisfaludy, hanem Verseghy és a Zala vármegyei deputáció közti összeköttetések létrejöttének mikéntjére is rávilágíthat: Sággy. A feltételes módot az indokolja, hogy szerepére nincsen közvetlen utalás, nem áll rendelkezésre olyan filológiai adat, amely kétségbevonhatatlanná tenné közreműködését. Kapcsolathálójának vizsgálata azonban olyan összefüggésekre hívja fel a figyelmet, amelyek megengedik a következtetést, miszerint Verseghy valószínű-

31 A témáról bővebben: DONCSEZ Etelka, „Útkeresések fogság után: Verseghy Ferenc kísérletei tudományos kapcsolatrendszerének újraélesztésére”, in *Magyarországi tudósok levelezése: Tanulmányok*, szerk. SZELESTEI N. László, (Budapest: MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016), 51–80; DONCSEZ Etelka, „»mert lelkeinket a múlt szerencsétlenség örökre összeköté«: Verseghy és fogolytársai kapcsolata a fogság után”, *Irodalomismeret*, 3. sz. (2016): 4–25; DONCSEZ Etelka, *Szerzetesrendi hovartartozás és irodalom: Közelítések Verseghy Ferenc fogság előtti pályaszakaszához*, Doktori disszertáció (kézirat) (Budapest: ELTE BTK ITDI, 2016).

32 Verseghy Ferenc Kisfaludy Sándornak, Buda, 1806. október 11. Jelzet: MTAKK K 378/13. (Autográf tiszttázat.) A levél szövegét közölte: KISFALUDY Sándor *Hátrahagyott munkái*, kiad., bev., jegyz. GALOS Rezső, A Kisfaludy Irodalmi Kör Könyvei (Győr: Kisfaludy Irod. Kör, 1931), 543–547.

33 [KISFALUDY Sándor], *Regék a' magyar elő-időből* (Buda: Kir. Univ.), 1807.

34 Verseghy Kisfaludyhoz címzett, itt említett levelében arról ír, hogy fogsága ideje alatt olvasta a *Himfyt*.

35 Ennek lehetőségét Császár Elemér vetette fel: CSÁSZÁR Elemér, *Verseghy Ferencz élete és művei* (Budapest: MTA, 1903), 265.

síthetően Ságynak köszönhetően kapcsolódott a Zala vármegyei deputáció munkálataiba. Az alábbiakban olyan körülményekre szeretném felhívni a figyelmet, amelyek erősíthetik e feltételezést.

Kisfaludy *Regéjke* az Egyetemi Nyomda kiadásában jelent meg, amelynek kurátorra Sággy Ferenc volt.³⁶ Sággy Zala megyéhez is, és Kisfaludyhoz, Péteri Takátshoz is több szálon kötődött. Egyrészt családja okán: kiterjedt zalai–vasi köznemesi familiából származott. Másrészt szerteágazó kapcsolati hálójának köszönhetően. Sággy fiatalon egyházi pályára készült, az 1780-as években a pozsonyi papi szeminárium növendéke volt. 1785-ben Kresznerics Ferencsel, Döme Károllyal, Fejér Györggyel, Juranits Lászlóval, Kultsár Istvánnal, Péteri Takáts Józseffel, Berits Ferencsel, Csergits Simonnal, Tumpacher Józseffel és Horváth Jánossal együtt alapító tagja volt a pozsonyi diáktársaságnak, s a tagokkal évtizedekig fenn is tartotta kapcsolatát.³⁷ Péter Takátscsal tehát innen datálódhat ismeretsége, de valószínűleg Kisfaludyval is, aki 1788 és 1792 között ugyancsak Pozsonyban végezte tanulmányait, s ez idő tájt kötött ismeretséget és barátságot a pozsonyi kispapokkal. Kisfaludy, Péteri Takáts és Sággy kapcsolata tehát innen eredhet. Jó okkal sejthető, hogy Sággy ajánlotta figyelmükbe Verseghyt, amikor a hivatali nyelv megújításának kérdésein tűnődve nyelvész szakértő bevonásán gondolkodtak. Mindez feltehetően 1806 májusában–júniusában történhetett: Nagy Verseghyhez címzett 1806. június 4-ei levelét a bizottság két tagjának, Kisfaludynak és Péteri Takátsnak a javaslatára fogalmazhatta meg, akik Sággy ajánlatára tanácsolhatták Verseghy felkérését, elégedetlenek lévén az 1806. június 9-ei ülésre összeállított javaslatokkal. A külső tanácsadó bevonása azonban olyan horderejű döntésnek számíthatott, amelyhez a teljes deputáció és a vármegyei közgyűlés beleegyezésére is szükség volt. A hozzájárulást vélhetően Kisfaludy és Péteri Takáts – s a háttérben Sággy – lobbijának köszönhetően sikerült is elnyerni, így Zala vármegye Verseghyt kérte fel külső szakértőnek.

Sággy Ferencet hosszú évtizedeken át szoros kapcsolat fűzte Verseghy Ferenchez, amely nagy valószínűséggel már Verseghy bebörtönzése előtt kezdetét vette. Benkő Loránd 1792–1793 táján sejtí az ismeretség kezdetét. Sággy és Verseghy is szorosan és több szálon kapcsolódott tudniillik a pesti egyetem tanáraihoz és diákjaihoz, továbbá ugyanabban az időben mindketten foglalkoztak színművek írásával, illetve fordításával. Mindemellett Sággy – bár végül nem fogták perbe miatta –, akárcsak Verseghy, szintűgy kötődhetett a Martinovics-összeesküvésben részt vevőkhöz. Erről árulkodnak legalábbis Kresznerics Ferenchez címzett levelei.³⁸ Sággy nem sokkal Verseghy 1803

36 Sággyról bővebben: SZENTESI Edit, „A tabáni Szarvas-ház”, *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 34 (2009): 33–82. Kisfaludyhoz fűződő kapcsolatáról lásd: VISZOTA Gyula, „Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferenc irodalmi vitája”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 21 (1911): 385–422; SZALISZNYÓ Lilla, „»Egy könyvkiadás engem könnyen megakaszt«: Kisfaludy Sándor műveinek kiadása és terjesztése 1816-ban”, *Irodalomtörténet* 92 (2011): 341–358.

37 Sággy pozsonyi kispaptársai közül a későbbiek során többen jelentős szerepet kaptak Verseghy életében. Például: Fejér György, Kultsár István, Horváth János és Kresznerics Ferenc.

38 BENKŐ Loránd, *Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében*, Nyelvtudományi Értekezések 113 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982), 52–53; MÁRKI Sándor, *Kresznerics Ferenc leveleskönyve: Felolvasta a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának 1913. április hó 10-én tartott ülésén*, A Szent-István-Társulat tudományos és irodalmi osztályának felolvasó üléseiből 86 (Budapest: Szent-István-Társulat tud. és irod. osztálya, 1914).

őszén történt szabadon bocsátása után, 1804-től lett a budai Egyetemi Nyomda gondnoka, s e tisztségét 1838-ig viselte. Számos jele mutatkozik annak, hogy átgondoltan és tevékenyen törekedett arra, hogy a frissen szabadult Verseghynek olyan összekötéseket szerezzen, amelyek segíthetik visszailleszkedését. Kedvező körülmény volt, hogy szinte napi kapcsolatban lehettek, hiszen egymás közelében éltek: Sággy a Várnegyedben, Verseggy a Vízivárosban. Sággy többrétű pártfogói-támogatói tevékenységét az Egyetemi Nyomdánál viselt hivatalának előnyeit is kihasználva folytatta. 1806-tól korrektorként alkalmazta Verseggyt, aki később mint fordító, kéziratok gondozója, kötetek átdolgozója is teljesített feladatokat az Egyetemi Nyomda megbízására.³⁹ Az a jövedelem, amelyhez Verseggy e megbízások által jutott, fontos bázisát jelentette megélhetésének. A nyomdánál betöltött funkciójának köszönhetően Sággy igen kiterjedt kapcsolati hálójával bírt, összekötésben állt korának számos literátorával, könyvkiadóival, és -terjesztőjével, emellett – láttuk – egykori egyházi kötődései sem lazultak meg az idők során. Ezek mind-mind Verseggy hasznára válhattak. Amikor Verseggy 1806-ban a budai cenzori állásra pályázott, Sággy Kresznerics egyházi összekötéseinek mozgósítását kérte barátja érdekében.⁴⁰ Igen jelentős segítség volt, hogy 1806-tól kezdődően Verseggy munkáinak túlnyomó része az Egyetemi Nyomda kiadásában jelentek meg.⁴¹ Sággy – s ez nyilván a nyomda érdeke is volt – a kötetek népszerűsítését és terjesztését is segítette. Megjegyzendő, hogy nemcsak a már kinyomtatott példányokat küldte el több helyre, hanem már megjelenés előtt továbbította az egyes műveket kéziratos formában. A tízes évek végén Sággy ismertette össze Verseggyt az első magyar katolikus folyóirat, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* kiadására készülő Horváth János veszprémi kanonokkal, s ezzel olyan nexust szőtt, amely alapjaiban határozta meg Verseggy utolsó éveit. Családjával együtt Verseggy mellett volt élete legvégén, s azután is: ő viselte a temetés költségeit. (Ezt utóbb a Helytartótanács engedélyével az Egyetemi Nyomda vállalta át.) Fiával együtt azon kevesek közé tartozott, akik egyben látták Verseggy hátramaradt kéziratos hagyatékát, s annak valamennyi dokumentumát felhasználva ők ketten állították össze a szerző biográfiáját, s közöltek darabokat a kiadatlan kéziratokból.⁴² Az Egyetemi Nyomda adta ki posztumusz, 1826-ban, a *Lexicon Terminorum Technicorum*ot, amelynek munkálataival Verseggy élete utolsó éveit töltötte.⁴³

Verseggy számára – nem túlzás ezt állítani – létfontosságú és nélkülözhetetlen volt az az egyfajta védőháló, ami Ságghynak köszönhetően fokozatosan fonódott köré. Hivatalos dokumentumok igazolják, hogy szabadon bocsátása idején lényegében nincstelen: nem tudják megfizettetni vele fogva tartása költségeit.⁴⁴ Hazatérvén szembesült vele,

39 ILLÉSY János, „Verseggy és az egyetemi nyomda”, *Magyar Könyvszemle*, 21 (1897): 337–340.

40 MÁRKI, *Kresznerics...*, 48.

41 Uo.

42 A kötet szerkesztését Sággy fiatalon elhunyt fia, Sággy Sándor (1804–1826) végezte. SÁGGY, *Verseggy...*

43 *Lexicon Terminorum Technicorum az az Tudományos Mesterszókönyv: Próba képen készítették Némelly Magyaryelvszeretők*, [összeáll. VERSEGGY Ferenc] (Buda, Királyi Magyar Universitas, 1826).

44 *A magyar jakobinusok iratai II: A magyar jakobinusok elleni felségsértési és hűtlenségi per iratai 1794–1795*, s. a. r. BENDA Kálmán, Magyarország ujjabkori történetének forrásai (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952), 811.

hogy egykori szerzetes- és fogolytársa, Makk Domokos megfosztotta Verseggy otthon maradt édesanyját letétbe helyezett pénzétől, őt magát pedig személyes tárgyaitól. Egykori összeesküvőként egyházi pályája is bizonytalan, hiszen degradálták. Egzisztenciáját lépésről lépésre építi újra, könyvkiadók megbízásait, valamint nevelői feladatokat vállalva. A visszailleszkedés folyamatának kétségtelenül legjelentősebb – ám a kortársak által vitatott, s nem egyszer rosszallt – eseményei, hogy a nádor nyelv mestereként, valamint Szapáry János nádori ajtónálló lányának nevelőjeként sikerül a legmagasabb főúri körökhöz közel kerülnie.⁴⁵ Mindez azonban nem jelenti, hogy megélhetése stabil, sem azt, hogy tudományos munkásságát elismerik, sőt azt sem, hogy neve mellől elkopott az összeesküvésben való részvétel bélyege. 1806 táján azonban – amikor Zala vármegye felkérését kézhez veszi – már túl van az első nehézségeken. A megbízás a megyei munkálatokban való részvételre a külvilág szemében tudományos teljesítményének és személyének elismerését is jelenti, s egyben olyan referenciát, amelyre a későbbiek során is hivatkozhat.

Még egy vonatkozásban jelentős, hogy Zala épp Verseggyhez fordul: a Révai–Verseggy vita.⁴⁶ A nézeteltérés ekkor, 1806 nyarán, már fennáll Révai és Verseggy között. Megíródtak, készülöben vannak a Verseggy ellen szóló gúnyiratok,⁴⁷ s alig egy hónappal Verseggy megbízása után születik Kazinczynak a vita szempontjából döntő súlyú, utóbb Révai által a szerző engedélye nélkül nyilvánosságra hozott levele.⁴⁸ Ha a nyilvánosság még nem is feltétlenül, az érintettek legközelebbi körei már tudhattak a konfliktusról. Sággy lépése ebben a vonatkozásban is értelmezhető. Nem teljesen valószínűtlen annak lehetősége – de a fentiekhez hasonlóan és hangsúlyozottan ugyancsak csupán hipotézis –, hogy Sággy előre megfontoltan cselekedett, s kapcsolatai révén barátját, Verseggyt vitapartneréhez hasonló szituációba helyezte: Révait – pozíciója révén – Pest kéri fel szakértőnek, Verseggyt pedig – hivatalos, intézményes háttér híján, pártfogói közbenjárásra – Zala. A helyzetet tovább színezi, hogy Ságghynak kiadó-nyomdavezetőként személyesen is meggyűlt a baja Révaival, akinek rendezetlen pénzügyei miatt adósságait az Egyetemi Nyomda volt kénytelen állni.⁴⁹

45 Erről bővebben: DONCSEZ, „Útkeresések...”; DONCSEZ, „»mert lelkeinket...”.

46 A témához lásd: C. VLADÁR Zsuzsa, „Újabb szempontok a Révai–Verseggy-vitához”, in *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VIII. 2014. április 3–4.*, szerk. FORGÁCS Tamás, NÉMETH Miklós és SINKOVICS Balázs (Szeged: Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2015), 213–222; MARGÓCSY István, „A Révai–Verseggy-vita eszme- és kultúrtörténeti vonatkozásai”, in *Klasszika és romantika között*, szerk., KULIN Ferenc és MARGÓCSY István (Budapest: Magvető Kiadó, 1986), 27–34.

47 VILÁGOSVÁRI MIKLÓSFÉ János, *Versegi Ferentznek tisztasággal kérkedő magyarsága* (Pest: Trattner Mátyás, 1805); BOLDOGRÉTI VÍG László, *Versegi Ferencnek megfoglyatkozott okoskodása A' tiszta magyarságban, melyet a' józan okoskodásnak törvényeiből kihozatott igaz okokkal megbizonyít Révai Miklósnak hív tanítványa, és szerető barátja* (Pest: Trattner Mátyás, 1806); FÉNYFALVI KARDOS Adorján, *Versegi Ferentznek megsalatkozott illetlen motskolódásai A' tiszta magyarságban* (Pest: Trattner Mátyás, 1806).

48 Az esetről: DONCSEZ Etelka, „»de patvar horjon el benneteket! A' Kazintzi levele belé tsuszott«: Egy engedély nélkül közzétett magánlevél visszhangja”, *Sic Itur ad Astra*, 61 (2009): 119–138.

49 MÁRKI, *Kresznerics...*, 44; IVÁNYI Béla és GÁRDONYI Albert, *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története 1577–1927* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, [1927]), 120; BENKŐ, *Kazinczy...*, 60–65.

V. Verseggy javaslatai Zala vármegye tiszti szótárában

Ahhoz, hogy Verseggy hozzájárulása a zalai szótárhoz felmérhető legyen, szükséges a pesti és zalai szótár, valamint a zalai deputáció tagjai által készített vélemények alapos vizsgálata. Első lépésként célszerű meghatározni, pontosan mely pontokon tér el a zalai kiadvány a pestitől. Az eltérések lokalizálása után az egyes írásos vélemények segítségével hívásával lehet kísérletet tenni arra, hogy azonosítsuk, kitől származnak az egyes módosítások.

A pesti szótár öt fejezetből épül fel.⁵⁰ Az első, *A' Hivatalbeli Levelezésnek Tzímei* a hivatalos levelekben használatos címzéseket, megszólításokat, formulákat gyűjti össze. Túlnyomórészt csak az ajánlott magyar nyelvű változatokat közli a fejezet végén olvasható utolsó tizenhárom kifejezés kivételével, amelyek a helyettesítendő latin kifejezések mellett állnak. A második *A' Hiteles Ki-Adások* címmel az úgynevezett hiteles kiadványok⁵¹ elkészítéséhez közöl mintaszövegeket magyarul. A harmadik *Az Esküvések Formáik* címet viseli, s az egyes tisztségek betöltéséhez szükséges, a betöltendő hivatalhoz igazított hivatali eskü szövegét közli magyar nyelven. A negyedik fejezet címének megfelelően *Az Egyházi és Világi Tisztségek* latin elnevezései közül sorolja fel a leggyakrabban használtakat, s javaslatot tesz azok magyar verzióira. Az utolsó, ötödik s egyúttal legterjedelmesebb szakasz *A' Köz dolgok folytatásokban elő fordul ki fejezések* címet viseli, s két alfejezetből áll. Az első olyan szavakat, illetve kifejezéseket sorol fel latin és magyar nyelven, amelyeket a hivatali ügyintézés során a leggyakrabban használatosnak gondol, a második a megyei és hadi pénztárakhoz kapcsolódó kifejezések gyűjteményét adja. A zalai szótár követi ezt a beosztást. Az első négy fejezet szorosán alkalmazkodik a pesti mintához: egy-két eltéréstől eltekintve ugyanazokat a fogalmakat, csomópontokat emeli ki, mint a pesti, megoldási javaslatai azonban nagy mértékben különböznek a pesti kiadványétól. Az ötödik fejezet ennél is nagyobb eltérést mutat. A pesti verzió e szakasza első alfejezetének szóanyaga csak nyomokban jelenik meg a zalai változatban. A pesti szótár 458 kifejezésével szemben a zalai 904-et tartalmaz, a szójegyzékek összevetéséből pedig kiderül, hogy a zalai verzió nem csupán megduplázza a pesti szóanyagot, hanem meg is rostálta azt: 116 kifejezést feleslegesnek tartott, és elhagyott az eredeti korpuszból. A pesti szótár által kínált megoldások közül mindössze 98 jelenik meg a zalai változatban, tehát ennek az alfejezetnek alig tíz százaléka egyezik a pesti kiadványával. Megállapítható tehát, hogy Zala kötete nagy mértékben eltér a pestitől, s ez a különbség leglátványosabban az ötödik fejezet első alfejezetében mutatkozik meg.

A módosítások forrásait azonosítani, a deputáció egyes tagjai szerepét felmérni azonban korántsem egyszerű, mivel a zalai deputáció tagjai más-más szempontok alapján állították össze javaslataikat. Ezek vizsgálatából az is kiderül, hogy véleményeik beérkezése után további szóbeli egyeztetések történhettek, amelyek az ötödik fejezet

50 *A' tisztbeli...*

51 Hiteles kiadvány: a bíróságok, vagy hatóságok írásos határozatainak lemásolt, és az adott ügyben érintett feleknek kiadott példánya.

első alfejezetének radikális módosításához vezethettek. E szakasz esetében ugyanis a ma ismert írásos vélemények benyújtói szoroson alkalmazkodtak a pesti szótárhoz, s írásaikban nincs nyoma annak, hogy a szóanyag szinte teljes átdolgozását kívánták volna. Lássuk sorban a véleményeket.

A felkérésre Verseghy az elsők között reagált.⁵² Javaslati viszont nem terjednek ki a pesti szótár teljes egészére: mindössze az első, a negyedik és az ötödik fejezethez fűz megjegyzéseket. Kísérőlevele szerint a második és harmadik fejezethez azért nem tesz javaslatot, mivel azok mellett a pesti szótárban nem szerepel a latin verzió, az eredeti hiányában pedig nem tud megfelelő magyar verziót alkotni. A pesti szótár megoldásait e két fejezetben elveti: „A’ hiteles kiadásokat és az esküvésnek formáit örömet fordítottam volna; de az előttem fekvő nem csak magyartalan, hanem imitt amott még logyikátlan fordítást is nem érthetvén elegendőképen, az Originálisok pedig kezemnél nem lévén, ezt a’ szolgálatot meg nem tehettem úgy, ammint magamtúl kívántam volna.”⁵³

Verseghyével közel egy időben keletkezhetett Tuboly László véleménye, amely napra pontos dátumot nem tartalmaz, mindössze annyit, hogy 1806 júliusában íródott.⁵⁴ Mind közül ez a legalaposabb beadvány, amely a pesti szótár mind az öt fejezetéhez tesz javaslatokat szoroson követve annak struktúráját.

1806. szeptember 16-ai keltezéssel született Kisfaludy Sándor beadványa, amelyet a szerző egy kísérőlevél társaságában juttatott el a deputációhoz.⁵⁵ Ebben amellett, hogy kifejti a szóalkotásra vonatkozó általános nézeteit, javaslatot fogalmaz meg a felállítandó tudós társaság tagjaira nézvést. A hivatali nyelvet meglátása szerint egy jogászokból („törvénytudósok”-ból) és literátorokból álló közösség tudná megújítani. Írásában javasol is literátor tagokat: Baróti Szabó Dávidot, Verseghyt, Virág Benedeket,

52 Verseghy Ferenc: Jegyzések A’ hivatalbéli levelezésnek Titulussairúl. Jelzet: MNL ZML IV. 1/b. No. 2. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám.

53 Verseghy Ferenc Nagy Józsefnek, Buda, 1806. július 20. Jelzet: MNL ZML IV. 1/b. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám. A levél szövegének autográf fogalmazványa is fennmaradt: OSZK Kt Oct. Hung. 1479. 53r–53v. A levelek szövegeit közli: VISZOTA, „Révai, Verseghy és a ...”, 213–214. Az OSZK Kt-ban, az Oct. Hung. 1479. jelzeten található irategység, nemcsak e levélfogalmazványokat őrzi, hanem Verseghynek számos más jegyzetét, amely a hivatali nyelv megújításával kapcsolatos. Az 34r–53r lapon található jegyzetek olyan fogalmazványokat, töredékeket tartalmaznak, amelyek részleteikben emlékeztetnek Verseghy Zala vármegyének készített beadványára, talán annak munkálatai során készültek. Úgy tűnik azonban, hogy Verseghy nemcsak Zala vármegye felkérésére foglalkozott a kérdéssel. Egy itt található, datálatlan levélfogalmazványa szerint (Oct. Hung. 1479. 30r–31r) ugyanis országgyűlési diáriumok szóanyagát vizsgálta, s azok megjobbítására tett javaslatokat. Hogy kinek a felkérésére, s mikor, azt a levélfragmentum nem árulja el. A jegyzetek között ehhez kapcsolódó szójegyzékek, értekezések, dialógusok fogalmazványai, töredékei találhatók.

54 Tuboly László: A’ Tiszti Írás Mójának Saját Szavai. Jelzet: MNL ZML IV. 1/b. No. 2. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám.

55 Kisfaludy Sándor Nagy Józsefnek, Sümeg, 1806. szeptember 17. Jelzet: MNL ZML IV. 1/b. No. 2. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám. A levél szövegét közli: KISFALUDI KISFALUDY Sándor, *Minden munkái*, kiad. ANGYAL Dávid, 8 köt. (Budapest: Franklin, 1893), 8: 144–148.

Péteri Takáts Józsefet és Kazinczy Ferencet. E névsor nagyfokú egyezést mutat az 1806. decemberi és 1807. januári tanácskozásokon említett listával. Figyelemre méltó azonban, hogy míg a szeptemberi változatban szerepel Kazinczy neve, addig a decemberi és januári listákról már elmarad ez a név, s helyére a lajstromban Pálóczi Horvát Ádámé kerül. Ha tekintetbe vesszük a Révai–Verseghy vitáról fent leírtakat, talán nem minden alap nélkül való azt feltételezni, hogy a névcseré nem független az egyre nagyobb hullámokat verő konfliktustól. Kisfaludy e leveléhez mellékeli a pesti szótárhoz fűzött javaslatait.⁵⁶ Hozzászólásai feltehetően Verseghy és Tuboly írásos véleményeinek ismeretében születhettek. Kisfaludy véleménye nem érinti a pesti szótár egészét: kizárólag azokra a pontokra reagál, amelyekre korábban Verseghy is, és számos esetben – főként az ötödik fejezetet illetően – vele megegyező az álláspontja. Úgy tűnik, mintha nem is a pesti szótárt, hanem inkább Tuboly megjegyzéseit is felhasználva, Verseghy véleményét alapul véve, azzal számos, de nem minden ponton egyet értve állította volna össze saját javaslatait.

A legkésőbb Péteri Takáts József véleménye készült el.⁵⁷ Ez valamennyi korábbi javaslatától eltér, hiszen voltaképpen egyetlen levélről van szó, nem járul hozzá részletes, a pesti – vagy más – szótárt elemző-kiegészítő melléklet. Péteri Takáts inkább irányelveket fogalmaz meg. Álláspontja – a bizottság többi tagjával összhangban – mérsékelt: körültekintő eljárást tart indokoltnak, s a már meghonosodott idegen kifejezések cseréjét csak abban az esetben javasolja, ha sikerül azokat egyértelmű jelentéssel bíró, gördülékenyen használható magyar megfelelőekkel helyettesíteni.

A fent ismertetett vélemények közül jellegéből adódóan csupán Verseghyé, Tubolyé és Kisfaludyé alkalmas arra, hogy hatását a zalai szótár létrejöttére vizsgálni lehessen. Az összevetést jelentősen nehezíti, hogy hármójuk közül egyedül Tuboly fűzött megjegyzést az alapot jelentő pesti szótár mind az öt fejezetéhez, s Verseghy és Kisfaludy egyaránt csupán háromról nyilatkozott.⁵⁸ Célszerű ezért fejezetenként haladni, s így kísérletet tenni arra, hogy hatásukat felmérjük. Figyelembe kell venni mindemellett, hogy a javaslatok között vannak átfedések, így egyes esetekben lehetetlen azonosítani, hogy egy-egy megoldás kinek a javaslatára jelent meg a zalai kötetben, mindössze arról lehet megállapítást tenni, kinek hány megoldása egyezik a végleges verzióval.

Az első fejezeten túlnyomórészt Kisfaludy javaslatai érvényesülnek. Verseghy és Tuboly ajánlatai közül alig akad, amit teljesen vagy változtatás nélkül elfogadtak volna. A második és harmadik fejezethez csak Tuboly szolt hozzá, s Zala megye bizottsága el is fogadta javaslatait. Mind a hiteles kiadások, mind a hivatali eskü szövegeinek esetében szinte szó szerint köszönnek vissza Tuboly ajánlatai. Az eltérés minimális, s nyilván a sok javítást tartalmazó kézirat letisztázása során keletkezett. A *Zalai szó-*

56 A kézirat nem található meg a Zala vármegyei közgyűlés iratai között. Szövegét Angyal Dávid közölte: KISFALUDI KISFALUDY, *Minden...*, 669–683. Kisfaludy nyelvújításhoz kapcsolódó nézeteiről bővebben: CZIFRA Mariann, „Kisfaludy Sándor és a nyelvújítás: avagy közelítések a XIX. század elejének nyelvi mozgalmához”, *Tempevölgy* 7, 4. sz. (2015): 82–90.

57 Péteri Takáts József Nagy Józsefnek, Veszprém, 1807. január 15. Jelzet: MNL ZML IV. 1/b. No. 2. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám.

58 Kisfaludy ráadásul csupán az ötödik fejezet első alfejezetéhez szolt hozzá.

tár öt fejezetéből tehát kettő minden kétséget kizáróan teljes egészében Tubolytól származik. A negyedik fejezet mind a zalai, mind a pesti változatban 90 kifejezést tartalmaz, összetételük azonban nem azonos: Zala három kifejezést elhagy, s helyükre más szavakat vesz fel a jegyzékbe. Az összevetett fejezetek 26 esetben közölnek egymással teljesen egyező ajánlatokat. Verseghy javaslatai 25, Tubolyéi 44, Kisfaludyéi 37 alkalommal felelnek meg a zalai szótárnak. Az összes közül az ötödik fejezet tűnik a legérdekesebbnek, mivel felhívja a figyelmet egy olyan körülményre, amit a zalai szótár kapcsán eddig nem regisztrált a szakirodalom. Szó esett róla, hogy e fejezet első alfejezete mindössze alig 10%-ban fogadja el a kiindulópontot jelentő pesti szótár megfelelő szakaszának javaslatait. Szintén említésre került, hogy a pesti szótár szóanyagából 116-ot elhagy a zalai, tehát mindössze 342 épült be a végleges verzióba. A szóban forgó alfejezet címszavainak így mindössze 37,8%-a egyezik a pesti szótár megfelelő szakaszának címszavaival. A deputáció véleményalkotóinak írásbeli javaslatai tehát ebben az esetben – mivel ők a pesti szótárból indultak ki – csak erre a hányadra terjedhettek ki. Adódik a kérdés: vajon honnan, s kitől származhat a címszavak és magyar megfelelőik 62,2%-a? Mivel a részletes javaslatok közül utolsóként Kisfaludyé is elkészült 1806 szeptemberére, a döntéshozók feltehetően ezt követően vethették össze a módosításokra vonatkozó ötleteket. Ekkor merülhetett fel az ötödik fejezet első alfejezetének meg bővítése. A deputáció 1806. decemberi ülésének jegyzőkönyve még nem, az 1807. január 27-ei azonban már megemlíti, hogy a végleges verzió kialakításához a deputáció tagjainak véleményén túl Szirmay Antal szótárát is felhasználták.⁵⁹ Fellapozva a kötetet kiderül, hogy a pesti és zalai szótárak szóban forgó szakaszának eddig nem azonosított címszavai – néhány kivételtől eltekintve – valóban innen származnak.⁶⁰ A mellékletünk rendelt magyar megfelelők forrása viszont nem mindig azonosítható. Sejtetően a deputáció tagjainak szóbeli ülésén állapodhattak meg e megoldásokban. A zalai szótár ötödik fejezete első alfejezetének ajánlatai az alábbi arányban egyeznek a deputáció tagjainak és Szirmaynak a javaslataival: Verseghy 229 tétel, Tuboly 174 tétel, Kisfaludy 233 tétel, Szirmay 346 tétel. Ismét szükséges hangsúlyozni, hogy Verseghynek, Tubolynak és Kisfaludynak csak a pesti szótár címszavaihoz fűzött megjegyzései ismertek, s hogy a javaslatok között vannak átfedések.

Tovább nehezíti az egyes hozzászólók végleges verzióra gyakorolt hatásának vizsgálatát, hogy az ötödik fejezet második alfejezete esetében csupán Verseghy és Tuboly ajánlatait ismerjük. A pesti szótár 35 kifejezését a zalai egyvel megtoldva 36 tételt tartalmaz. A két kiadvány e szakasza 5 esetben mutat teljes egyezést. A címszavak mellé rendelt magyar megfelelők nagy része nem azonosítható, csupán 8 esetben egyeznek Verseghy, és 12 esetben Tuboly javaslataival.

59 SZIRMAJ, *Magyarázattya...*

60 Szirmay megoldásai egyébiránt már a zalai szótár negyedik fejezetben is fellelhetők, e fejezetet tekintve 19 esetben figyelhető meg azonosság a két kötet között.

2. táblázat: A pesti szótárhoz fűzött javaslatok forrásai

A pesti tiszti szótár fejezetei	Hozzászólók				
	Verseghy Ferenc	Tuboly László	Kisfaludy Sándor	Péteri Takáts József	Szirmay Antal szótára
I. A' Hivatalbeli Levelezésnek Tzímei	+	+	+	-	-
II. A' Hiteles Ki-Adások	-	+	-	-	-
III. Az Esküvések Formáik	-	+	-	-	-
IV. Az Egyházi és Világi Tisztségek	+	+	+	-	+
V. 1. A' Köz dolgok folytatásokban elő forduló ki fejezések	+	+	+	-	+
V. 2. A' Megyékbeli Hadi és Házi Pénz-Tárokra nézve.	+	+	-	-	-

Viszota Gyula állítása, miszerint „Verseghy véleménye döntő hatású volt a Zala vármegyei tiszti szótárra”,⁶¹ a fentiek ismeretében nem helytálló. Verseghy elküldött javaslatai a készülő szótár öt fejezetéből eleve mindössze hármat érintettek, s a deputáció más tagjai által készített ajánlásokat vizsgálva úgy tűnik, módosítási ötleteit ugyan figyelembe vették, de azok aránya – az összevetés ismertett nehézségeit is figyelembe véve – egyáltalán nem kiemelkedő a zalai szótárban. Sőt: ha mindenképpen szeretnénk meghatározni azt a személyt a deputáció tagjai közül, akinek keze nyomát legnagyobb mértékben őrzi a zalai tiszti szótár, akkor Tuboly Lászlót kell megneveznünk, hiszen a fejezetek 2/5-e teljesen tőle származik, s ajánlatai a többiekéhez közel azonos arányban jutnak érvényre a többi szakaszban is.

61 VISZOTA, „Révai, Verseghy...”, 231.

Verseghy szerepe ennek ellenére feltétlenül érdekes a zalai deputáció munkálataiban, de inkább a személyes kapcsolati háló és irodalmi csoportosulások vizsgálata felől: a szótár készüléseinek éveiből ugyanis elenyésző számú olyan levél ismert, amelynek Verseghy a címzettje vagy feladója, s ilyen módon összeköttetései csupán másodlagos forrásokból van mód következtéseket megfogalmazni.

Melléklet⁶²

Jegyzések

A' hivatalbéli levelezésnek Titulussairúl.

Az 1ő szám alatt. A' cím név a' németbül van véve, és sokkal újabb, szokatlanabb, mint titulus, titulatura, titulál, mellyek már régen megmagyarosodtak.

A' Contextusban el lehetne rövidségnek okáért hagyni a' Császári és Királyi szókot.

Hozzá tettem azonkívül mindenütt Koronás, mert Császári és Királyi Felségeknek nevezzük már most Ő Felségének Gyermekeit is. A' Koronaherczeg nem Koronás, hanem csak Cs. és Kir. Korona-Fő-herczeg, vagy Korona-örökös Felség.

Kegyességeibe helyett teszem Kegyelmeibe. Így végtére a' következő Titulatura támad:

Elől: Felséges Császár és Apostoli Király! Legkegyelmesebb Uruk!

Belől. Koronás Felséged.

Alól. Császári és Királyi Koronás Felségednek Királyi Kegyelmeibe jobbágyi alázatossággal ajánlottak holttunkig maradunk Császári és Királyi Koronás Felségednek legalázatosabb szolgálai és leghűvebb jobbágyjai.

Kívül. Felséges Urukunknak dücsőségesen országló Ildik Ferencznek, választott Római és Örökös Austriai Császárnak; Német, Magyar, Cseh, Dalmatia, Horvát és Slavónia Országok', úgy szinte Gallicia', Lodoméria', és Jerusálem' Apostoli Királynának; Austria' Fő, és Lotharingyia', Velence', Szaliburgum' Nagy Herczegének; Erdély Ország' Nagy Fejedelmének; Stiria', Karinthia', Karniónia', Würtemberg', Alsó és Felső Szilézia' Herczegének; Habsburg' és Tirolis' Grófjának 's a' t. legkegyelmesebb Urukunknak.

Intés. Mind ebben, mind a' következőkben megtisztogatom én a' Magyarságot is. Sokszor egy parányi kicsinység nagy különbséget okozhat. Így én nem tartom jónak elhagyni ama' megrövidített Dativusok után az apostrophust, mellyek a' deák genitivusokat szokták kifejezni. Mert Austria Fő Herczegének annyit tesz, mint Austria Archiduci suo; de apostrophussal Austria' Fő Herczegének nem tehet egyebet, mint Austriae Archiduci. A' köz beszédben az ilyen eseteket elkerülni könnyű; de az írásban, és kivált a' Curiális stílusban a' tökéletes határozat, avagy præcisio nagyon szükséges.

A' 2dik szám alatt a' Cancelláriának Titulussa egészen megmaradhat, kivévén, hogy jóvolt és lekötélezett egy-egy szó, és így nem kell azokat elválasztva írni: jó volt és le kötelezett. Tellyes pedig magyarábban van írva, mint teljes.

62 Verseghy Ferenc: Jegyzések A' hivatalbéli levelezésnek Titulussairúl. Jelzet: MNL ZML IV. 1/b. No. 2. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok. 1807. január 26. közgyűlés, 2. szám.

A' 3dik szám alatt a' Nádor Ispánnak titulussát helyben hagyom, kivéven a' külsőt, melly jobbítva így szól.

Felséges Úrnak, Magyar és Cseh Országok' Örökös Királyi és Austria' Fő Herczegének *Jósefnek Antalnak*, az Arany Gyapjú' nem külömben, mint Szent Istvány' Apostoli Király' Rendgye' Nagy Keresztes Vitézzének; Magyar Ország' Nádor Ispánnának, Királyi Helytartójának, és Fő Kapitánnyának, a' Jászok' és Kúnok' Grófjának és Bírójának; a' Császári és Királyi Lovasság' Generálissának; két Magyar Lovas Sereg' tulajdonos vezérének; Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesített vármegyék' örökös Fő Ispánnának; a' Nagy⁶³ Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács' és a' Fő Méltóságú Magyar Septemvirális Tábla' Prézessének, Kegyelmes Urunknak.

Intés. A' Nádor Ispánnak Pest vármegyétől előadott Titulussában e' szó: *Törvényes* meg nem állhat, mivel annyit téven, mint *legitimus*, ide az én ítéletem szerint nem illhet: *Jósef Antalnak* úgy hangzik, mintha *Jósef* vezeté⁶⁴ név volna. *Ezeredes* hamarabb tehetne *Óbestert*, mint *Generálist*. A' német *Oberster* vagy *Obrist* névből megrontott *Óbest* szó olly járatos az egész Magyar Nemzetnél, hogy még a' *Fő vezér* helyett is jobban megfelelné a' *Colonel* francia szónak, melly a' deák *columna* szóból eredt, és ollyan Tisztet jelentett valaha, a' ki olly seregnek parancsolt, melly hajdan már *pirámis*, már *cónus*, már meg négyszögletű hosszas *oszlop* forma csoportokban járt és hadakozott, ammint a' *Polybius*' Históriájának francia vagy német fordításához ragasztott középüdbéli *Taktikából* kiteszik. A' *generális* a' magyarosítás által már régen nyelvünkhöz tartozó szó. A' *Colonellust* nem tehettem *Fő Vezérnek*, hanem csak *Vezérnek*, mivel e' két Lovas Sereg nem csak a' hadakozásban, hanem még a' békekességben is nem függ a' Király utánn *egészen* a' Nádor Ispánytól. A' *Fő vezér* a' generalissimusnak lehetne magyar neve. Ha jó emlékezek, Nádor Ispányunk a' Septemvirális Táblánál nem *ül elől*, mivel jobb kezénél a' *Primás ül*; és e' Táblának még is *Prézesse*. A' *Prézes* szó is már régen magyar, és sokkal szokottabb 's értelmesebb, mint *Elöl-ülő*, mellyben a' fizikabéli értelem sokkal erősebb, mint a' morális vagy politikabéli. A' *septemvirális tábla* is szokott és magyaros szó, és e' Fő Törvényszéket értelmesebben meghatározza, annyival is inkább, mivel eredetének históriájára is mutat, mikor csak hét személyből állott.

A' 4dik szám alatt e' szókot jó akaró öszve kell írni; *teljes* helyett pedig *tellyes* jobban van írva. A' külső titulust így jobbnak gondolom:

Felséges Magyar és Cseh Országok' Örökös Királyi és Austria' Örökös Fő Herczegének, Magyar Ország' Nádor Ispánnának; a' Nagy⁶⁵ Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács Prézessének és Consiliáriussainak, Kegyelmes Urunknak, Kegyes és jóakaró Urainknak.

Intés. *Tanácsos* annyit tesz, mint *consultus*, a, um; *tanács* annyit, mint *consilium* vagy *Senatus*; *tanácsnok* pedig, melly a' *Consiliariust* legjobban kifejezné, nem lelt az újjabb üdökben olly figyelmet, a' minőt érdemlett volna.

Az 5dik szám alatt a' Kamarának titulussában a' *Kintses Tári Tanács* helyett jobbnak ítélem ezen egyetlen egy régi magyar szót *Kamara. Kincstári* jobban volna mondva, mint *kincses tári*,

63 nagy [Átírással javítva.]

64 ve[.]eték [Átírással javítva.]

65 nagy [Átírással javítva.]

tári pedig legjobban, mivel nem mondgyuk: *kincsestárnok*, vagy *kincstárnok*, hanem csak *tárnok*. De itt egyikkel sem lehet élni, mivel a Magyar Királyi Kamara nem a *kincstre* visel gondot, hanem egy általlyában akár a pénzbéli akár a termésbéli jövedelmekre, és az egész gazdaságra. Azonkívül *jóvoltába* itt is csak egy szó; *leköteleztetett* pedig haszontalanul hosszabbított a *lekötelezett* helyett.

A 6dik szám alatt a Királyi Tábla olly közönségesen bevett magyar nevezet, hogy helyette mást venni tellyességgel szükségtelennek tartom. *Tábla* szinte azon jussal tarthatik magyar szónak, a mellyel *pompa*, *plánta* 's több efféle. *Törvényes*, mivel annyit tesz, mint *legitimus*, *legalis*, ide talán nem illik. *Itélő Szék* nem olly járatos, mint *Törvényszék*. Ha tehát tellyességgel új nevet akarunk neki adni, nevezzük inkább *Tekintetes Királyi Törvényszéknek*. A magyarságra nézve e két szót jegyzem fel jobbnak: *böcsös jóvoltába*.

A 7dik és 8dik számok alatt öszve kell írni e két szót: *Kormányszék*. *Kész kötelességű* nem olly jó, mint *kész szolgálatú*, mert az előbbeninek nincsen kétféle értelme, mint az utóbbiknak, és így *courtoisiára* (udvariasságra) nem alkalmas. Azzal tudni illik, hogy kötelességemet késznek mondom, nem mondom magamot késznek e kötelességem tellyesítésére.

A 9dik szám alatt a Státusok el vannak hagyva. Alol *atyokfiai* helyett *attyokfiai* helyesebb. A *boritékralovalban*: vármegye után apostrophus kívántatik; e szókban pedig *Barátink* és *Szomszédink* a Dativusnak *nak* jelét el nem lehet hagyni, ha tisztán és értelmesen akarunk magyarul írni.

A 10dik szám alatt mind megmaradhat, kivévén, a mit már eddig tett jegyzéseimmel megillemtem. A *boritékralovalban* az utolsó szó *Kapitányjoknak* nem olly magyaros mint a singularisban: *Kapitányának*.

A 11dik szám alatt e szó *városi* nem helyes a *váras* helyett, mivel az accusativussa e szónak *vár* nem *várot*, hanem *várat*, plurálissa pedig nem *várok*, hanem *várac*.

A 12dik szám alatt lévő homlokirásban: *Nos Universitas* 's a t. helyben nem hagyhatom e három szónak: *Prælat*, *Baro*, *Magnas* fordításait. E titulus: *Egyházi Fő Rend* csak az Érseket és Megyés Püspököt látszik illetni; *Prælat* pedig nem csak ezeket, hanem a Tituláris Püspököt, a Prépostokat, az Apáturokat, a Kanonokokat, és az Espereseket is jelenti. *Baro Regni* már régtül fogva *Zászlós Úrnak* nevezetik, nem pedig *Ország Zászlóssának*, melly szó inkább csak *Zászlótartót* jelent, mintsem olly Urat, a kinek jussa van, saját zászlója alatt hadi sereget vezetni. E titulus *Nagy* sokkal közönségesebb, hogysem csak a *Mágnásokot* lehetne vele jelenteni. Az Orzágnak Naggyai nem csak a Királyi Herczegek, más Herczegek, Grófok és Bárók, hanem az ollyan Nemesek is, kik főbb hivatalokat viselnek, mint a *Judex Curiaë*, a *Præses Cameræ*, és a Státusnak belső Consiliáriussai. Én tehát [!] e homlokirást így tenném:

Mink Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült Vármegyék Prelátussainak, Zászlós Urainak, Mágnássainak és Nemesseinek Gyülekezete.

Intés. A' közönség nem olly sükeres és régi magyar szó, mint *Gyülekezet*, és egyébaránt is inkább *communitást* tesz, mint *universitást*. E' szócskával *mi* a' tiszta Magyar csak a' possessivumok előtt él, mellyeknek végeire áttetetik a' *mink* igaz plurálisnak két utolsó betűje: a' *mi vármegyénk*.

A' 13dik szám alatt: *Mi Pest 's a' t. Vármegyékbeli Karok és Rendek* rossz magyarsággal van mondva. Azonkivül hogy a' formatíva *béli* a' mi nyelvünkben plurálishoz nem helyesen ragasztatik, így tisztábban volna ejtve: *Mink Pest 's a' t. Vármegyéknek Egyházi és Világi Fő és Nemes Rendgyei*. De mivel itt e' deák szó *Status* igazán és tökéletesen nem fordíthatatik, és már régtől fogva úgy élünk vele közönségesen, mint magyar szóval, legjobbnak ítélném e' homlokírást így tenni: *Mink Pest, Pilis és Solt Vármegyéknek Státussai és Rendgyei*: A' *Kar* ide semmikép nem illik, mert ezzel csak az Angyaloknak, vagy az Énekeseknek gyülekezetéről élünk. Ebből lehet a' 14dik számot is megjobbítani.

A' 16dik és 17dik szám alatt rövidebb és szebb volna e' nevezet: *Pörítélő Törvényszék*: *Sedes Judiciaria civilis*, és *Bűnitélő Törvényszék*: *Sedes Judiciaria Criminalis*. Lehetne azonban az elsőt általlyában csak *Törvényszéknek*, a' másikat pedig *criminális Törvényszéknek* is nevezni, mint eddig, mivel e' szó *criminalis* a' magyar beszédben is ösmeretes és régtől fogva járatos.

A' 18dik szám alatt a' *kirendelt személyek* nem teszik azt, a' mit e' szó *Deputatio* jelent, melly a' Magyarban is régtől fogva járatos, és így már magyar is.

A' 19dik szám alatt úgy látszik, mintha el volna hagyva valami. Kivül így szoktuk eddig az *Excellentiás Uraknak* titulussát írni: *Ő Excellentiájának, Nagy Méltóságú N. Úrnak 's a' t.* Belül: *Kegeyemes Uram!* A' Contextusban: *Excellentiád*; és e' rendet nem is igen változtathattuk meg.

Egyébaránt a' Titulatúrákról szóllottam már én sokat, Német nyelvenn kiadott Magyar Grammaticámban a' 177 oldaltól fogva 182dikig, melly Pestenn e' név alatt *Neuverfaßte ungarische Sprachlehre* Eggenbergernél találhatik.

Az Egyházi és Világi Tisztségeknek neveiről.

Primas. Az *Egyházi* titulus már a' *Fő Pap* nevében foglaltatik. E' szó *Prímás* nem csak egyházi hanem világi hatalmát is jelenti Országunkban az Esztergomi, nem Fő Papnak, hanem Érseknek. E' szó nélkül tehát *Prímás*, melly már régen megmagyarosodott, el nem lehetünk.

Metropolitana Ecclesia. Érseki szent Egyház. *Metropolitana Sedes:* Érseki székhely. *Protonotarius Apostolicus:* *Apostoli Protonotárius*, vagy legfellyebb *Apostoli Fő notárius*; mert *jegyző* ki nem teszi azt tökéletesen, a' mit *notárius* jelent, melly szó még a' falusi embereknél is ösmeretes és járatos. *Jegyző* az is, a' ki a' rovásonn vagy a' határonn vagy akárhol valamint, nem írással, hanem más egyébbel megjegyvez, de azért még sem *nótárius*, hanem *signator*.

Generalis vicarius Capitularis: Káptalanbéli Generális Vicárius. ösmeretesebb, jártasabb és helyesebb, mint *Helytartó*, melly csak *Locumtenenst* tesz, kinek hatalma a' *vicáriusétúl* nagyon különböz.

Sede vacante in Pontificalibus Suffraganeus. A' Püspöki Széknek nem lehet Helytartója, hanem csak a' Püspöknek. *Suffraganeus* olly szenteltt Püspököt tesz, a' ki a' Megyés Püspök helyett a' Püspöki szenteléseket viszi végbe, a' mit egy szóval magyarul lehetetlen kimondani. Tegyük tehát így: *Az Árva Szent Széknek a' püspöki szentelésekben Suffraganeussa.*

In Spiritualibus Vicarius: a' lelki dolgokban vicárius; mert fellyebb már mondtam, hogy *vicariust helytartó* ki nem fejezi.

Cathedralis et Collegiata Ecclesia: Ha az elsőt *Székes Egyháznak* mondgyuk, nevezhetjük a' másikat *Káptalanos Egyháznak*. Én az elsőt értelmesebben nevezném: *Püspöki Anyaszentegyháznak*. De legjobbnak itélem még is a' deákat mind a' kettőben így megtartani: *Catedrális Anyaegyház*, és *Collegiata Egyház*.

Præpositus Major Infulatus: infulátus nagy Prépost; mert az *infulátus* szó mind a' papi mind a' világi curiális stílusban ösmeretes és járatos; a' *püspöksüveges* pedig nekem alacsony kifejezésnek látszik lenni. *Püspöki süveg* rosszul van mondva magyarul *Püspöksüveg* helyett, melly hasonlóképen alacsony és csak köz népek való kifejezés *Infula* helyett, mellyet a' német is megtartott: *Infel*, még a' köz nép a' *Bischofshut* vagy *Bischofshaube* szókkal él.

Capituli Lector, Cantor, Custos, Magister Canonicus. Ha megtartjuk a' deákból e' szót *Káptalan*, miért nem a' többit is? Mondgyuk tehát a' *Káptalannak Lektora, Cántora, Custossa, Mester Kanonokja*, mert e' Magyar szavak: *olvasó, éneklő, kincstartó, tanító* koránt sem teszik ki e' nagyobb Tisztségeknak díszeit, mivel *legendistát, prebendátust, succentort, choristát* s a' t. is jelenthetnek.

Archiepiscopus: Érsek; *Episcopus Dioecesanus:* Megyés Püspök. *Archidiaconus:* Fő Esperes derekasan vannak magyarul kitéve; de a' *Vicearchidáconus'* nevénel inkább élnék *Vicze Esperes* mint *Al Esperes* szóval, mivel szokottabb.

Poenitentarius Major: Főbb penitentiárius. Öreg nem tesz annyit mint *major*; sem *gyóntató* annyit, mint *poenitentarius*; mert gyóntató csak *confessor* cagy *confessarius*.

Consistorium: Szent Szék. De *clerus junior:* nevedék Papság. *Clerus minor* a' lelki pásztoroknak engedelmeskedő részét jelenti, *Clerus major* pedig a' lelki pásztoroknak igazgató részét, úgymint a' Püspököt Káptalannyaikkal és szent Székeikkel egygyütt.

Tabula Septemviralis: A' Septemvirális Tábla. *Lásd fellyebb akár a' 3. szám alatt: Tabula Regia Judiciaria:* A' Királyi Tábla. *Lásd a' 6. szám alatt. Tabula ditriactualis.* A' *districtuális Tábla*; mert Kerület *Circulust* tesz és nem *Districtust*, melly szó már régen megmagyarosodott. *Camera R. H. A.* A' Királyi Magyar Udvari Kamara. *Lásd az 5 szám alatt.*

Prælatas Tabulæ R. A' Királyi Táblának Prelátussa, régi és járatos magyar név. *Baro Tabulæ R. A' Királyi Táblának Bárója*, hasonlóképen régi magyar nevezet.

Consiliarius et Referendarius Aulicus: Udvari Consiliarius és Referendárius. *Secretarius Aulicus*: Udvari Secretárius. Ha ezt *Titoknoknak* mondgyuk, miért nem nevezzük a' Consiliáriust *Tanácsnoknak*? De azt tartom, hogy e' két hivatalt a' deákbul vett és megmagyarosodott szók *Consiliarius* és *Secretarius* legtökéletesebben kifejezik.

Concipista nem viselheti a' *Munkakészítő* nevet, melly még a' kézművesre és a' napszámosra is illik. Magyarúl is jól van *Concipista* mondva.

Officium egyáltalában e' szóval *Tisztség* fordítatik, és rosszúl, mert a' *ség* vagy *ság* formativa a' Magyarban soha sem jelent *helyet*, hanem csak *állapotot*, *hivatalt*. Lásd a' *Tiszta Magyarságot az 54 oldalonn*. *Officium* pedig itt a helyet jelenteni, a' hol a' *Regestrátorok* és az *Archiváriusok* dolgoznak.

Regestratura et Archivum. A' *Regestratúra*⁶⁶ és az *Archivum*, vagy a' *Regestratúrának* és az *Archivumnak Officiuma*. A' *lajstrom* terjedtтеbb értelmű szó, hogysem éppen csak ezen *Officiumnak* *Regestratait* jelentse. *Leveles tárház* helyett rövidebb volna *levélház*, mint *könyvház*; de még sem tenne *Archivumot*. *Tárház* ide éppen nem illik; *Archivum* pedig már régen megmagyarosodott, valamint a' *Dicasterialistáknál* a' *Regestratúra* is. *Regestraturæ Adjunctus*: a' *Regestratúrának Adjunctussa*; mert *Segéd* *Adjutort* tesz.

Expedituræ Officium. Az *Expeditúrának* vagy *Expeditórátnak Officiuma*. Okaim hasonlók az előbbiekhez. *Expedito* a' magyarban is járatos; a' *Kiadó* pedig terjedtтеbb és tétovázóbb értelmű. *Accessista* is járatosabb a' *Bejárólónál*, melly inkább *incessistát* tesz, és mindenre illik, a' ki valahová bejárúl.

Officium Protocolli et Exhibitorum: A' *Protokollumnak* és az *Exhibitumoknak Officiuma*, vagy az *Exhibitorium Officium*. *Jegyzőköny* [!] terjedtтеbb értelmű és szokatlanabb mint *Protokollum*. *Előladott* nem teszi ki az *Exhibitumot*. Errevalónézve én a' *Protocollista* nevet is meghagynám. *Janitor* és *Cursor* még deákul is mást tesz ezen esetben, mint *ajtónálló* és *szolga*. Ezeket is tehát inkább meg kell hagyni.

Officium Taxalatus. A' *Taxalátus' Officiuma*. A' mit *taxalatus* tesz, azt a' magyar *taksálás* ki nem teszi, mellynek *taxatio* felel meg. A' *Taxator* nevet sem fejezi ki a' *taksáló* szó. Valamint tehát az *or* végzéssel több deák szót megmagyarosítottunk, mint *kántor*, *monostor*, *lator*, *pásztor*, *prókátor*, *tútor*, úgy ezt is meg lehet az *or* végzéssel hagyni.

Officina Rationaria: jól magyarúl és közönségesen *Számtartóságnak* vagy *Rationáriának* mondatik, nem pedig *Számvétel'* helye. *Rationum Exactor* magyarúl is *Exactor*; és *Rationum Consulor*

66 *regestratúra* [Átírással javítva.]

magyarúl is csak *Consultor. Rationum officialis: számtartótiszt*, vagy a' német' példája szerint röviden *számtiszt. Ingressista* megmarad, mert *Író* terjedtőbb értelmű.

Juratus Agens Aulicus: Udvari esküdt Agens: mert Ügyelő annyit tesz csak, mint *figyelmező, vigyázó*.

Regium centralis Cassæ fundationalis Politicæ Præfecturatus⁶⁷ Officium. A' Kormánybéli *fundationális centrális Cassa-Prefecturátusnak Officiuma.* Itt a' *Politica* nem tesz *világit*, mert e' szó alatt *fundationalis* mind a' világi, mind pedig az egyházi fundációk értetődnek. *Fundatio* helyett a' magyar szót *Szerzemény*, melly *institutumot* is tehet, a' versekben vagy tudós könyvekben el lehet tűrni, de a' curiális stílusban *fundationának* szorosabb határozattya van. *Kegyes hagyomány* annyit tesz, mint *pia traditio* vagy mint *mite mandatum*, mert *meghagyni* valakinek annyit is tesz, mint megparancsolni. E' szót *centrális* magyarúl ki nem lehet egyébkép tenni, hanem *körközépponti*, mert középpontya lehet a' táblának is; de a' *centrum* és *centrális* a' tudományos és curiális stílusban már régen szokott és megmagyarosított. *Cassa* még a' magyar beszédben is ösmeretesebb és szokottabb, mint *pénztár*. *Cassa* a' deákban vasas ládára illik, és az olasz *Cassa* vagy a' francia *Casse* szóból, valamint ez a' deák *cassa* névből eredt; a' magyar *tár* pedig többnyire egész házrúl vagy szobárúl mondatik, mellyben akármiféle kincs vagy takarmány tartatni szokott. Ennek az *Officiumnak* Tisztyei magyarúl is: *Prefectus, Contraagens, Liquidator* legjobban ejtetnek. Szokott nevek már ezek ezen *Officiumban*. *Főtiszt* terjedtőbb értelmű, mint *Præfectus*. *Viszont vigyázó* helyett *vigyázó* maga valamicskével jobb volna, de a' *Contraagent* ki nem teszi. A' *Felfejtő* és *Kinyomozó* mindöszve sem foglallya öszve a' *Liquidátornak* hivatallját.

Főtisztelendő Uram!

A' többi szókról való Jegyzéseket egynehány nap múlva küldöm el Főtisztelendő Urnak, kinek ezen alkalmatossággal elegendőképen nem⁶⁸ panaszolhatom fájdalمامot, mikor látom, hogy Hazafitársaink a' Curialis Stílusban szokott mesterséges szóknek fordításával is megmeg veszedelmes kicsinységekben foglalatoskodnak, a' helyett hogy a' fő dolgot ügyelnék. *Cházár András* Urnak, N. Gömör Vármegye' Táblabírájának iszonyodással olvasom ama' projectumát, hogy a' Magyar Nyelvből mind ki kell vetni az idegen nyelvekből kölcsönzött szókat, a' minők még ezek is: *föld, plánta, pompa, király, Nádor Ispány*, 's a' t. A' Curialis Magyar Stílus noha sok deák szóból áll, de csak magyar még is, és már régen kész.

Hazafitársaink pedig, a' helyett hogy ezenn a' kész curialis magyar nyelvenn az Ország' dolgait az új törvény szerint folytatni kezdenék, a' mi a' fő dolog; a' curialis magyar stílust a' *purismus* által úgy felforgatták, hogy végtére a' fő dolgot sem ezenn, sem az új nyelvenn végre nem hajthatják. Ennek a' vége az lessz, hogy a' Magyar nyelvnek ellenségei egyszerre felkiáltják, hogy az Ország' dolgainak folytatására alkalmatlan, és a' deákat visszakerik.

Budánn Szent Jakab' Havának 6dikánn 1806.

67 *Præfect[.]ratus* [Átírással javítva.]

68 nem <pas>

Regia Cassarum filialia Officia.

A' Cassáknak Királyi filialis Officiumai. A' filialis szó nem csak a' politicumokban, hanem az egyháziakban is régi magyar szó: a' filiális Plébániák [!], vagy inkább templomok.

Cassæ extraseriales. Az extraserialis, vagy legfellyebb a' szerenn kívül való Cassák; mert szer teszi itt ki igazán a' seriest, mellynek elejéből származott, mint a' kap verbum a' capio deák szónak első silabájából. Szer azonban a' materia, corpus, res deák szónak is megfelel a' fizikában.

Provincialis Commissariatus. Kerületnek nevezetett már fellyebb a' Districtus is, jól-lehet e' szó igazán csak Circulust tesz. Biztos annyit tesz, mint hiteles; mert senkit sem szoktunk biztos emberünknek nevezni akkor, mikor valamit reá bízunk, hanem csak akkor, mikor benne bízunk, nem mint köteles al tisztünkben, hanem mint barátunkban, vagy jó emberünkben. Azonkívül a' Tartomány' Biztossa azt az ideát is támasztya bennünk, mintha e' Commissáriusnak a' Tartomány adott volna hivatalbéli hatalmat. Itt is tehát jobbnak tartom meghagyni a' deák ugyan de megmagyarosodott neveket: A' Provincialis Commissariatus; a' fő vagy vice Commissarius.

Commissio Studiorum. A' Tudomány nem Studium, hanem Scientia. Ha a' studiorum szót nem akarjuk megtartani, Oskolákra ügyelő Commissionak nevezhetjük.

Præsidium Gerens legértelmesebb így: a' prezidium viselő; mert valamint Prézes úgy prezidium is a' magyarban már régen mondatik.

Assessor Commissionis nem tetetik ki jól a' Tag névvel; mert a' Prézes és a' Secretárius vagy az Actuárius is tagja. Itt is tehát jobb meghagyni az Assessor nevet.

Actuárius más és a' Notárius is más, és még is mind a' kettő Jegyzőnek neveztetik. Maradgyon meg inkább mind a' kettő.

Fundus Religionis: az Egyházi fundus. Mert érték annyit tesz, mint valor. *Fundus Studiorum:* az Oskolafundus

A' vármegyénél.

Supremus Comes: Fő Ispány. *Officii Supremi Comitis Administrator:* a' Főispányságnak Administratora. Administrator helyett Kiszolgáltatót lehetne tenni, ha e' nevezet elég járatos volna. *Helytartó* Locumtenenst tesz.

Ordinarius Vicecomes: Az Ordinárius Viceispány. *Substitutus Vicecomes:* a' Substitútus Viceispány. Ezek régi és szokott nevezetek a' magyar beszédben is. E' szók Első al Ispán, és második al Ispán olly ideát hoznak eszünkbe, melly az Ordináriusnak és Substitútusnak törvényes hatalmával nem igen eggyez meg.

Ordinarius Notarius, Vicenotarius, Archivarius: Fő Nótárius, Vicenótárius, Archivárius régen szokott szavak, és valamennyi új nevezeteknél értelmesebbek.

Generalis Perceptor et Viceperceptor megmarad, mert én azt tartom, hogy a' Perceptor nem szedi az adót, hanem csak kezéhez veszi, mikor hozzák. Az adószedő ezt faluról falura, házról házra szedi. De azonkívül a' Perceptor' keze alatt nem csak az adóbéli pénzek vannak. Hogy generalis nem annyit tesz, mit fő, kitetszik abból a' contradictióból, melly a' Vice Perceptor névnek fordításában e' szókban al-fő nagyon szembe tűnik.

Exactor és *Vice Exactor* legjobban mondatnak magyarul is.

Ordinarius Jud[ex nobi]llium. Fő Szolgabíró. *Vicejud[ex nobi]llium:* Vice Szolgabíró. Nekem úgy látszik, hogy az al és a' vice között különbség van. A' ki csak al, vagy második, annak hatalma megszűnik, mihelyt a' fő vagy az első jelen van. De a' vicének törvényes hatalma van még a' főnek jelenlétében is, valamint a' Substitutus Vice Ispánynak is, az Ordinárius' jelenlétében, és ennek megmeg a' Fő Ispány' jelenlétében.

Ordinarius Fiscális és *Vice Fiscális* magyarul is helyesen van mondva. Az ügyész nem tehet egyszersmind Fiscálist is, Prókátort is; mert sok Prókátor van, a' ki nem Fiscalis.

Particuláris Perceptor már régen megmagyarosodott név.

Primarius Commissarius: Fő Commissárius. Adjunctus: Adjunctus. Meg kell hagyni ezeket is: *Contractionális*, és *Transennális Commissarius*, mert illy röviden és illy értelmesen egyszersmind ki nem mondhattuk. *Campeustus Commissarius: mezei* vagy talán *Tábori Commissarius. Viarum et Aggerum Commissarius: Az útakra és töltésekre ügyelő Commissarius.*

Cancellariæ Expedito: a' *Cancelláriának Expeditora.*

Az *Ordinarius Geometra* vagy *Földmérő.*

Rei sericeæ Curator: Selyemgazda; mert a' *tenyésztető* a' selyembogár.

Magazinarius: Magazinszolga; mert csűr csak a' gabonaházrúl mondatik.

Diurnista a' magyarban is szokott.

A' köz dolgoknak folytatásában előforduló szavak.

A.

Allatura: Nőhozomány, mert feleségtől hozott jószágot tesz. Megmaradhat azonban, legalább mint synonymum, az *allatúra* szó is.

Ærarium Regium: a' *Királyi Ærarium,* vagy legfellebb: a' *Királyi Tár.*

Acquisitio: Keresmény. Conquisitio: Köz Keresmény.

Authentia: Hitelesség vagy *Authentia.*

Armalis: Vitézlevél inkább, mint igazi nemes levél. De a' Magyarban az *Armális* szót minden ember megérti.

Adoptio: Fogadás, Fiúfogadás, Örökfogadás. Az utólsót ezen értelemben öszve kell írunk, úgy mint két *substantívumból* öszveállott nevet; egyébaránt annyit tenne, mint *perpetuum votum,* vagy *perpetua adoptio.*

A' *personális* és *reális Actorátus.* Akármint kínozzuk magunkot, ezt magyarul jobban, ér-

telmesebben és rövidebben ki nem fejezzük,⁶⁹ mint deákos-magyar Eleink már megcselekedték.

Actus majoris vel minoris potentiaë. Vagy hagyjuk meg, vagy mondjuk röviden: *Tetesmes,* és *kisebb erőszaknak.*

Abactio et Invagiatio. Vagy hagyjuk meg, vagy mondjuk röviden: *Pörhajtásnak* és *Kárhajtásnak;* vagy, ha tetszik, nevezzük az elsőt *elhajtásnak* (a' pörös helyrül tudni illik), a' másikat pedig *behajtásnak,* (úgy mint a' kár miatt.)

Apelláta. Ezt magyarul illy röviden és értelmesen ki nem tesszük.

Actus personalis: Személyes Tett.

Aetas perfecta: Emberkor. Imperfecta: Gyermekek. Legitima: Törvényes kor. Illegitima: nevetlen vagy *törvénytelen kor.*

Antecedens: Fő tétel. Consequens: Következés, vagy *Következtetés.*

Adulterium: Házasságtörés. Adulter: Házasságtörő.

Actio, legjobb, ha megmarad.

Arendator. Árendás régi magyar szó, valamint *Árenda* is.

Agilis: Nönemes, vagy maradjon inkább, ammint van.

Admonitio Judicialia. Törvényes intés annyit tesz, mint *legitimum monitum.* Ha a' törvényes mellett meghagyjuk az *Admonitiót,* értelmesebb. Én *Bíróintésnek* mondanám.

Admonitoriæ Litteræ. Intő levél vagy *Admonitória.*

Authenticatio: Hitelesítés, vagy meg is maradhat, mivel magyarban is járatos.

Authentica Inquisitio. Hiteles Vallatás vagy *Hiteles Inquisitio.*

Agens. Erre illene egyedül az *Ügyész* név, mivel *ügy* nem annyira *pört,* mint egyáltalában annyit tesz, mint *sors.* Azért mondjuk *ügyefogyottnak,* a' kinek rossz a' sorsa.

69 fejez[.]ük [Átírással javítva.]

De jobbnak állítom még is, az *Ágens* nevet még a' magyarban is megtartani.

Aulæ Familiaris: Udvari Hűs. Mert *hív* és *hű* csak adjectivumok, kivéven az Egyházi Stílusban az elsőt: *Krisztus' hívei* 's a' t.

Administratio politica. A' kórmánybéli *Kiszolgáltatás* vagy *Administratio.* *Polgári* annyit tesz, mint *civilis.*

Artilleria. Legjobb, ha megmarad; mert e' szó a' francziában is többet tesz a' *pattyantúsok*' [!] hivatalyánál; mivel alatta nem csak a' *Personale*, hanem még a' szerszámok és a' fegyverházak is értetődnek. Azonkívül *pat-tantyús*, vagy *pattyantús* alacsony szó is, mivel a' *pattantó* participiumból van megrontva. Én őket *Artilleristáknak*, vagy legfellebb *ágyú-soknak* inkább nevezném.

Asylum: Menedékhely.

Ars Oratoria: A' Szónoki mesterség, mert hajdan *Szónok* annyit tett, mint *Orator*; melly név *emphatica l* betűvel megtoldva még most is három Magyar helységé. A' *szónok* névvel élünk már a' tudós könyvekben is.

Ab intestato: Végső rendelés vagy *testamentom* nélkül.

Argumentum: Okoskodás; mert *indító ok* annyit tesz, mint *motivum.* Él azonban a' deák *motivum* helyett is az *argumentum* szóval, és ilyenkor ezt is *indító oknak* kell mondani. *Argumentum rei:* a' *dolognak rövid mivolta, foglalattya, veleje.*

Artefactum: Mestermű és adjective: *mesterséges.* Művel, azaz munkával készül még az is, a' mi nem mesterséggel megy végbe; és így művel *készültnek* nem lehet mondani.

Analysis: Feltagolás. De jobb, ha megmarad, kivált mikor a' *Synthesisnek* általlelneben tetetik.

Affirmative: állítólag. Negatív: tagadólag.

Allegata et probata. Az előadott és megmutatott okok, vagy dolgok. Meg is maradhat.

Arbiter. Eddig *Közbirónak* mondatott még a' régi könyvekben is, mivel mind a' két résztül köz akarattal választatik.

Arbitrium jól magyarul *kény.* Innen jön *kénytelen, kényszerít* (mintegy: *kényt szorít*), *kényes* 's a' t.

Applacidare: Helyben hagyni.

Abortus: Üdötlen szülés, éretlen szülés.

Assistentia fiscalis: Fiscális Pártfogás.

B.

Baro Regni: Zászlós Úr.

C.

Corpus Juris: Törvény Könyv. Magyar Törvény

Civitas: Polgári Társaság. Item: Város.

Cessio, Cessionarius. Engedmény, Engedményes. De jobb meghagyni, mint ösmeretes magyarisított szavakat.

Clausula: Zár. Mert a' *kikötés* a' hajót illeti.

Crimen læsæ Majestatis: Felségsértés.

Conventus: Konvent. Szerzetes gyülekezet. Szerzetes ház.

Causa activa et passiva. Felpör, alpör.

Commissarius megmarad; mert *biztos* a' már fellebb említett okból ezt nem teheti. *Hagyományosnak* jobban lehetne nevezni, ha szükséges volna; mert *committre alicui aliquid* annyit tesz, mint: *meghagyni valamit valakinek.* Ellenben *bízni valamit valakire* deákul annyit tesz, mint: *confidere alicui aliquid exequendum.*

Copula carnalis: Testvegyülés. Elhálás is jól kifejezi, de a' *testvegyülés* tisztességesebb szónak látszik.

Carnalis frater: egy atyától való testvér. *Uterinus:* egy anyától való testvér. A' ki vagy nem egy atyától, vagy nem egy anyától van, azt *fél testvérnek* is lehet nevezni.

Consanguinei: vér szerint való Atyafiak.

Collaterales: Rokonyok.

Cognati: Anyarokonyok. Agnati: Atyarokonyok.

NB. Az Atyafiságnak neveit én illy rendbe szedtem már egynehány esztendő előtt:

Avus: Ős. Proavus: Déd. Abavus: Ősős. Atavus: Dédős.

Avia: Nagy Anya. Proavia. Űk. Abavia: Űk-anya. Atavia: Űkük.

Avunculus: Anyabátya és Anyaöcse.

Avunculus Magnus: Nagyanyabátya, és Nagyanyaöcse.

Proavunculus: Űkbátya, és Űköcse.

Abavunculus: Űkükbátya, és Űkököcse.

Amita: Atyanéne, és Atyahúg.

Amita magna: Ősnéne és Őshúg.

Proamita: Ősősénéne, és Ősöshúg.

Abamita: Dédősénéne, és Dédöshúg.

Patruus: Atyabátya, és Atyaöcse.

Propatruus: Ősbátya és Ősöcse.

Matertera: Anyanéne és Anyaöcse.

Promatertera: Nagyanyanéne és Nagyanyaöcse.

Sponsa: Menyasszony, Meny.

Nurus: Ara, most Meny.

Socer: Ip vagy Após. Socrus: nap, vagy Anyós. Az első ipának, a' másik pedig napának is mondatik, mellyeknek tehát törzsök szavai: ipa és napa.

Fratria et Glos: Ángy.

Levir et Affinis: Sü; most már Sógor.

Citatio: Idézés vagy citatio. Citat: idéz vagy czítál.

Curatela és Tutela, jobb, ha megmaradnak, mivel illy röviden és értelmesen ki nem lehet tenni.

Condescendit Judicatus. A' bíróság helytelennek ítéltetett.

Collateralis Inquisitio: Mellékvallatás

Condigna aestimatio: Értékbecsülés.

Communis aestimatio: Köz becülés.

Communitas privilegiata: Privilegyiáltt Communitás, vagy legfellyebb: Szabadságos Közönség; mert szabados diminutivuma a' szabadnak, valamint feketés a' feketének. Lásd a' Tiszta

Magyarságot a' 62. old. és így szabados többnyire rövidséges értelemben vetetik. Község pedig a' Magyarban annyit tesz, mint plebs communis.

Cancellaria, Cancellista. Legjobb, ha megmaradnak. Mert íróház és írnök van a' Kalmároknál is a' Comtoirokban. Azonkívül írnök rosszul formáltt szó; mert nok silabával sem a' régi sem az újabb jobb Íróknál nem találni verbumbúl, hanem csak substantívumbúl formáltt szót, mint: tárnok, tálnok, pohárnok's a' t.

Causa criminalis. Criminális pör, vagy legfellyebb bűnpör, és nem büntető pör; mert a' causa lehet criminalis, a' nélkül hogy büntessen, ha tudni illik az Incattust ártatlannak leli.

Causa Fiscalis. Fiscális pör, vagy legfellyebb Fenypör.

Confinaria Militia: Határkatonaság vagy Határórség, mivel ör annyit tesz, mint strázsza, várta.

Coenobita: Barát, Szerzetes. Cenobita.

Credentionális Levél, vagy legfellyebb Hitelező Levél.

Circulares, Currentales megmaradhat. Lehet azonban kerengő és futó leveleknek is nevezni. Kerülni mást tesz, mintsem kerengeni, és a' borúsrák már régen futó írásoknak mondatnak.

Civilis Status: A' Polgári Status; mert Rend annyit tesz, mint Ordo, és a' mi Törvényünkben Status et Ordines megkülömböztetnek. Röviden: Polgárság. Tehet azonkívül Kormánybéli állapotot is.

Classis vagy maradgyon meg, mivel szokott magyar szó, vagy felekezetnek mondasson. Classificare: classificálni, vagy felekezetekre osztani. Rendezni legfellyebb ha a' kaszásokrúl volna jól mondva, mikor szénarendeket csinálnak. Rendet lehet csinálni tökéletesen – egyféle tárgyakbúl, de classificálni, felekezetekre osztani csak olyan dolgokat lehet, mellyek nem csak hasonlitanak egy fő tulajdonságban egymáshoz, hanem egymástúl más tulajdonságokban különböznek is.

Consiliarius vagy maradjon meg, vagy mondasson *Tanácsnoknak*; mert *Tanácsos* annyit tesz, mint *consultus*, *a*, *um* és adjectivum. Nagyon szokásba vették ugyan már a *Tanácsost*; de tudok már én több ilyen új csinálmányokat, melyeket az újságvadászok hamar felkaptak, 's melyek a' józan Filológiának próbakövet ki nem állhatván, hamar el is enyésztek.

Confessio: Vallás.

Commendans nem lehet *Hadi Parancsoló*, mert többnyire, és még békeesség' üdejénn is, csak a' várakban parancsol. Ezt tehát meg kell hagyni annyival is inkább, mivel a' *Commandírozó* és *parancsoló*, kinek hatalma már egy egész országra vagy tartományra terjed.

Commodatum: Kölcsön.

Complex: Czinkos. Mert *czimbora* a' gonoszoknak egész társaságát teszi, és *czimboráló társ* tehet⁷⁰ csak annyit, mint *complex*; de ennél *czinkos* sokkal rövidebb.

Compromissum: *Bíróegyeződésnek* lehetne mondani, ha megtartani jobb nem volna.

Consortium litis: Pörtársaság. *Consors litis*: Pörtárs.

Contravertere: Ellenzeni: *Controversia*: Ellenkezés, villongás, pör, controversia.

Controversia metalis: határpör, határvilongás.

Carcer: fogház, börtöny, tömlőcz.

Conspiratio: Pártszövetkezés; mert *Szövetkezés* magában jót tesz. De megtartani legjobb.

Cruentatio: Vértetés.

Coactio: Kényszerítés, kénytelenítés, erőltetés.

Convincere még a' Régieknél sem tett *marasztalni*; mert valamint *maradtság*, vagy *marasztás* büntetést, birságot tett, úgy *marasztal* nem tehetett egyebet, hanem csak *büntet*, *birságot*. *Convincere* pedig nem tesz még annyit,

mint büntetni; rész szerint, mivel a' *Convictio* csak a' crimínálisban⁷¹ szállhat a' következő megérdemlett büntetésről, melyet azonkívül az *Apellatio* által még itt is el lehet kerülni. De azonkívül *marasztal* még *büntet* helyett is már most tellyességgel járatlan, és egészen más tesz. Haggyuk meg tehát *convincálni*, melly a' magyarban már régen ösmeretes és szokott.

Calumnia: Pörpatvar.

Contumacia: Engedetlenség, Nyakasság, Konokság. De legjobb meghagyni.

Contributionale: adóbéli, contributionális.

Commisariaticum: megmarad, valamint *Commissarius* és *Commissio* is.

Campsoriales Litteræ: Váltó levél.

Cambio-mercantile judicium: Váltó vagy Kalmártörvényszék; vagy legjobban *Cambiális Törvényszék*.

Concursualis Processus: Concurzális pör, vagy lefellebb: Köz Kölcsönpör.

Confrontatio. Legjobb, ha megmarad. Lehetne azonban *szemvállatásnak* vagy *szembevállatásnak* is mondani.

Compassus. Legjobb, ha megmarad.

Corpus delicti. A' bűnnek jele. Bűnjel.

Computus Militaris: Katonaszámvetés, Katonacomputus.

Contraquietantia megmaradhat. Lehet azonban *viszontnyugtató Levélnek* is mondani.

D.

Documentum: Tanúlevél; de jobb meghagyni.

Donatio Regia. Királyi Donatio; mert adomány, vagy ajándék lehet, a' nélkül hogy Donatio legyen. Adhat a' Király pénz is; de a' Donatio, úgy látszik, jószágajándékozást tesz. [?]

70 teh[.]t [Átírással javítva.]

71 crimínálisban <...>

Dos: Jegyjószág.

Decisiones Curiales. A' Curiális Decisiók, vagy legfellebb: a' Fő Törvényszékeknek szokásba vett vagy szokott Ítéletei. De az első rövidebb és értelmesebb.

Defectus Seminis: Magszakadás.

Diploma Regium. Királyi Diplóma rövidebb és értelmesebb, mint: Királyi pecsétes levél.

Deutri Puncta. A' vallatásbéli Kérdések.

Delictum Publicum. Nyilvánvaló bűn, vagy Közönségsértés.

Dirimens: felbontó. *Irritans:* semmisítő, sikeretlenítő.

Divortium. Elvásztás, Elválás. *Totale:* egész. *Partiale:* rész szerint való. *A thoro et mensa:* a' Házásoknak elvásztása. *A vinculo:* A' Házasságnak felbontása.

Diarium. Legjobb, ha megmarad. Mert *napolni, naplani* annyit tesz, mint a' naponn, a' verőfényenn feküdni, henyélni; *napozni* pedig annyit, mint *halogatni*. Ha szükséges volna a' *diariumot* másképp nevezni, legjobb volna *napkönyvnek* mondani.

Dominalis Potestas: Úri hatalom.

Declinare: elmellőzni. Csak a' Grammatikában nevezik *ejtegetni*, és itt is felette rosszul; mert a' szót *ejteni* a' magyarban annyit tesz, mint *pronunciare*, nem pedig *inflectere* vagy *declinare*. Legjobb tehát itt is megtartani e' szókot: *declinálni, declinatio* 's a' t.

Domus correteria: Fenyítő Ház.

Denunciator. *Kalákos* nem igen járatos, és csak azokról mondatik, a' kik a' tolvajokat adgyák fel. *Vádoló* jó volna; *feladó* jobb, *denunciator* magyarul is legjobb.

Duellum: Legjobb, ha megmarad. Lehet azonban *különös viadalnak* vagy *párbajnak* is nevezni.

Diameter: Körközépsztó. De jobb, ha meghaggyuk.

Democraticum Regnum: Népszáglás vagy *Democratia.*

Defensive: Védőleg. *Offensive:* Támadólag, szokottabbak már, mint: *oltalmazólag* és *bántólag.*

Debitum: adósság, kötelesség, tartozás. *Debitum mutuum:* Kölcsönadósság; tehet azonban viszontagvaló kötelességet is. *Debitum liquidum:* szembetűnő vagy világos adósság.

Depositum. Letett jószág, vagy csak Letett. De meghagyni legjobb.

Decretum: végzés. Rendelet. Végzet. De decretum legjobb.

Demagogus. Így nevezték hajdan a' Görögöknél a' Rhétorokot, Orátorokot, a' kik az ott uralkodó Néphez beszédeket tartottak. Hogy ezek mind *ámítók* voltak volna, senki sem mondhattya. Tartsuk meg tehát a' *Demagogus* nevet, vagy mondgyuk: *Népszónoknak.*

Despota. E' névvel illeték hajdan a' házi gazdákat, cselédes atyákat, sőt még a' görög Püspököket is. Titulussa volt azonkn kívül az Oláh, Moldva és Szerviai Herczegeknek. Ezen jó értelemben vévén, annyit tesz a' Görögnél, mint a' Magyaránál az *Úr.* Rossz értelemben lehetne *uralkodónak* mondani, ha e' szóval *uralkodó* a' Magyar többnyire jó értelemben nem élne. Jobb tehát mind a' két esetben *despotát* a' magyarban is meghagyni, mint a' többi Nemzetek meghagyták.

Dehonestatio: Bőcstelenítés.

Dolus: Ravaszság.

Diurnum: Napszám, Napbér.

Defalcata: Lerovás. *Detracta:* Levonás. De meg is maradhat a' curiális stílusban mind a' kettő.

Dicalis Conscriptio: Adórovás. De jobb, ha meghaggyuk.

Deperdita: Veszteség nagyon terjedt értelmű a' *deperditához*⁷² képest, melly a' Magyarban is szokott szó. Vesztesége annak is van, a' ki a' játékban vesz.

Dies fatales a' Római Törvényben csak *ha-*

72 *deper*[.j][.]ához [Átírással javítva.]

tározott napokot tesznek. *Veszedelmeknek* nálunk sem lehet nevezni, hanem legfellebbebb *megválasztó napoknak*.

Dispensatio. *Felszabadítás* által elegendőképpen ki nem fejezhetik. Az inast is felszabadítyák, mikor mesterlegénynek teszik. Jobb tehát a' *Dispensatiót* megtartani.

Divisio nova: Osztályújjítás, új Osztály.

Dominium plenum et directum: Tellyes és egyenes Uraság vagy jus, vagy birodalom, de legjobb: *tellyes és egyenes dominium*.

Dominium utile: Haszonbirtok.

E.

Executio: Végrehajtás. De jobb, ha megmarad, mivel már régen járatos.

Expeditoria super quartalitií solutione: Leány negyedi Levél.

Emenda Capitis: Főváltásg.

Extraserialis: Szerenn kívül való, vagy *extraseriális*.

Error in persona: Személy vétés.

Edictum: Köz hirdetmény, edictum.

Effectus civilis: Polgári Foganat.

Expositio actionalis: Az Actiónak foglalattya, vagy magyarázattya.

Edictales Termini. Kihirdettett napolás,⁷³ határnap, vagy üdőhatár. A' *napolás*, mivel mást is tesz, legrosszabb kifejezés.

Evictio. Az *Oltalmány* rosszúl formáltt magyar szó; mert *mány* silabával verbumokból csinálunk egyedül származékokot, mint *adomány*, *íromány*; a' mi nyelvünkben pedig *oltal* sem nem verbum, sem nem nomen, sem nem adverbium; eggy szóval semmi sem, Törvényes derivatum volna *oltalmazat*, vagy *oltalmazvány*, ha szükségtelen és szokatlan nem volna a'mindenütt bevett tiszta magyar szó *oltalom* helyett. Ez pedig magányosan *evictiót* nem tehet, melly csak a' Jóságvásárlónak az Eladótúl ígértt oltalma-

zást jelenti a' tőlle megvett jószágnak birtokában. Mások *szóvátosságnak* fordítyák; de a' régi könyvekben *zuvatló*, vagy *szóváltó*, *szóvátó* szóhordót, hírhordót, hírharangot tesz; *szavatos* pedig melly rosszúl formáltt szó, szószóllót, követet, közbenjárót, előszóllót, prolocutort. Így hát legtanácsosabb ezeket, *evictio*, *evictor*, *evincendus*, *superevictor*; ammint vannak, és már régen szokásban vannak, megtartani.

Ethika: Erkölcstudomány De jobb, ha mink is *Ethikának* nevezzük.

Expeditio authentica. Hiteles Expeditio.

Egoismus. Magaszeretés *philantiát* tesz. *Egoismus* még a' deákban is új szó, és így vagy meg kell hagyni, vagy ha tetszik, *magakeresésnek* mondani.

Exassignare: Kiassignálni, Kirendelni.

F.

Fundatio a' Magyarban is szokottabb mint *fundálmány*. *Hagyomány* már parancsoltatot, már legátumot tesz. *Szerzemény* az Institutumnak felel meg. *Fundatio* tehát a' magyarban legértelmesebb.

Fassio. Legjobb megtartani, mint régen szokott kifejezést. Lehetne, ha szükséges volna, *örökvallásnak* is mondani. *Rationabilitas Fassionis*: a' *Fassiónak helyessége*.

Forma: Forma.

Fabrica. Az okokot, mellyekre nézve a' *művedelem* szót, mint tisztátalan csinálmányt, meg kell vetnem, meg lehet látni *Tiszta Magyarságnak* 42 és 58 oldalainn. Ha meg nem akarjuk tartani a' *Fabrika* szót, mondhattuk *Műháznak*, vagy *Mesterműháznak*.

Forum. Törvényszék. *Competens*: A' *competens törvényszék*. E' szócskát *competens* ebben az értelemben præcisíóval kimondani lehetetlen.

Fornicator: Buja, parázna. *Lator* annyit tesz, mint *lator*. *Katzér* pedig lágyabb értelmű és szokatlanabb szó.

73 napolás <nap>

Falsarius: Levélhamisító.⁷⁴

Fidelis: Hű, Hív. *Infidelis*: Hütelen. *Fidelitas*: Hűség, Hívtség.

Fideicommissum. Bízomány vagy Hitre bízott jószág. De jobb, ha meghagyjuk.

Fustigatio: Botozás.

Fraus: Csalárdság.

Fides bona et mala: jó vagy rossz lelkiös-méret.

Fidejussor. Kezes. De jobb ha meghagyjuk, kivált, ha a' deák *vas*, *vadis* és a' *Fidejussor* között különbséget kell tennünk. Mert a' *vas* szónak a' *kezes* legjobban megfelel.

G.

Genealogia: A' *nemnek rendgye*; *Nemrend*, de *Genealogia* legjobb.

Gradus: íz. *Remotior*: távulabb való íz. *Æqualis*: eggyenlő íz. *Inæqualis*: különb.

Geometria: Földmérés, Geometria.

Gubernium: Kormányszék. *Gubernium*.

Gubernator. Kormányozó. *Gubernátor*.

Grammatica. A' beszédnek vagy szóllásnak mestersége, tudománya. De *grammatika* leg-helyesebben van mondva.

Gravamen: Sérelem.

H.

Homagium: Díj, Emberdíj. De annyit is tesz, mint *hódolás*.

Homicidium: Gyilkosság. *Voluntarium*: akartt gyilkosság. *Involuntarium*: véletlen gyilkosság.

I.

Jus magyarul is *jusnak* legjobban mondatik. *Igaza van* annyit tesz, mint: *habet rectum*; *Igazsága van* pedig annyit, mint: *habet justum*.

Én abban a' vélekedésben vagyok, hogy a' Magyaroknál, minekelőtte a' deák nyelvvel megösmarkedtek volna, az *ügy* szó tett annyit, mint a' deák *jus*. *Ügye van neki hozzá vagy reá*. *Ehhez megfogott az ügye*, nincs *ügye s a' t*. Ebből a' szóból támadtak⁷⁵ az *így*, *úgy*, *ugyan*, *egy*, *egyen*, *egyenes* szavak; mellyek közül az *egy* szót az *eggy* számtúl jól meg kell különböztetni, ammint Grammatikámban bővebbem előadtam. Lásd *Neuverfaste ungarische Sprachlehre*, pag. 54. De a' *jus* név már sokkal közönségesebb, és az *ügy* szónak sokkal homályosabb az értelem-környéke és határozattya, hogysen ebben változást lehetne tenni.

Jus prætensivum: *Preteándltt* vagy legfelylyebb *véltt jus*; mert *állított jus* annyit tesz, mint *statutum jus*.

Jus gladii: Pallosjus.

Iudex pedaneus: Megyebíró; mert *albíró* genericum és annyit tesz, mint *vicejudez*, vagy *secundarius*, *substitutus s a' t*. A' *pedaneus* pedig *ordinarius* bíró az ő sverájában.

Impetratio Nobilitatis: Nemességnyerés.

Indigenatus, *Indigena* mást tesz a' deákban, mást a' mi törvényünkben. *Majores indigenæ* Liviusnál annyit tesz, mint *Hazabéli őselők*; *indigena vinum* Plínusnál annyit, mint *hontermett*, *itthontermett bor*; *indigenus sermo* Apulejusnál annyit, mint *anyanyelv*. A' *hazaftuitás* az *Indigenátust*, ammint Törvényünkben vetetik, ki nem fejezi azért, mivel nem tesz egyenesen *Magyar hazafuitást*. Vagy meg kell tehát tartani, vagy *magyarításnak*, az *Indigenát* pedig *magyarítottnak* nevezni.

Jura Regalia: A' Királyi Jusok.

Instantiæ via. Az esedezés' úttya; mert *kérelem* annyit tesz, mint *postulatum*.

Jurisdictio a' deákban többfélétt tesz, úgymint: *jusmondást*, *bíróhatalmat*, *uraságot*, *hatalmat*, *törvényszéket*, *territóriumot*. *Hatalomnak* nem lehet mondani, mert sok *hatalom*

74 L[.]véhlamisító [Átírással javítva.]

75 táma[.]jak [Átírással javítva.]

van az Országban *jurisdictio* nélkül, melly egyenesen csak a' jusoknak kiszolgáltatását illeti. Én a' *jurisdictiót*, úgymint régen megmagyarosított szót inkább meghagynám, vagy legfellyebb *bíróhatalomnak*, *jusszolgáltatásnak* mondanám, mellynek ágai a' *civilis*, *militaris*, et *ecclesiastica*: a' *polgári*, *tábori*, vagy *hadi* és *egyházi*.

Impedimenta impediencia, *dirimentia*: A' gátló és bontó akadályok.

Incestus: Vértörés.

Impotentia antecedens: Előző tehetetlenség.

Juramentum Calumniæ: pörpatvar eskü, vagy hittétel, de nem *hit*.

Inventarium: Lajstrom; de jobb, ha megtartatik.

Jus montanum: Hegyjus vagy Bányajus.

Judicium impendere: Igazságot szolgáltatni.

Juridicium remedium: Pörorvoslás.

Institutum általlyában Szerzemény. A' törvényben a' deák szót jobb megtartani, mellynek értelmét sem *ügyelet*, sem *ügyút* ki nem teszi, ammint a' már megmondott okokból kitetszik.

Incapacitas possessorii: a' bírásra való alkalmatosság.

Impostor: Csaló. *Imperium*: Birodalom.

Immediate, *mediate*. Az első az üdörül annyit tesz, mint *üdőhalasztás nélkül*; a' helyrül annyit, mint *köz nélkül*; a' cselekedetrül annyit, mint: *eszköz*, *szerszám* vagy *közbenjáró nélkül*. Ezek szerint kell azután a' *mediate* szónak értelmét is külömbféleképen meghatározni, és kifejezni, ammint a' környülállások megkívánnyák.

Jus publicum: Közönséges Törvény.

Judicatus: Bíróság.

Intimare: Értésre adni, intimálni.

Interpretatio: Magyarázás. *Authentica*: törvényes, hiteles; *doctrinalis*: tudós, *usualis*: szokott.

Inexibilitas: Beszedhetetlenség, vagy megvehetetlenség.

Intabulare: Intabulálni legértelmesebb.

In solidum: öszvességgel, általlyában.

Ingressio, *Ingerens*. Avatkozás, avatkozó. De jobb a' deák szókot megtartani.

Jus radicale: a' Törzsökös jus.

Interusurium. Interes. *Kamat* nevét soha sem hallottam, sem nem olvastam. *Pénzhaszon*, *Tőkepenzhaszon* értelmesebb volna, ha az *Interes* nevet meg nem akarnánk tartani, melly régi magyar szó.

L.

Lex criminalis. A' criminális Törvény, vagy legfellyebb *Büntörvény*.

Legem abrogare: A' törvényt elavítani, eltörlení, abrogálni. *Legi derogare*: a' törvényt foganatlanítani, a' törvénynek derogálni.

Lunaticus: holdas, mert *havas* annyit tesz, mint *nivosus*, vagy legfellyebb mint *menstruus*. *Amens*: esztelen. *Stultus*: bolond. *Furiosus*: dühös.

Leprosus: Bélpoklos.

Legitimus: törvényes. *Legale*: Törvény szerint való.

Linea recta az atyafiságrúl: *egyenes ág*. *Collateralis*: mellék ág. *Ascendens*: emelkedő ág. *Descendens*: leszálló ág. *Æqualis*, *inæqualis*: eggyenlő, külömb.

Levata: A' *pörnek felvétele*, vagy *pöremelés*; de meghagyni legjobb.

Litteræ Revisionales: Revisionális vagy legfellyebb korlevél. *Üdő* és *Kor* synonymok lévén, egy szóba öszve nem tetethetnek.

Locus credibilis: Hiteles hely.

Larvatus: álorzás.

Legatum pium: Kegyes hagyomány.

Legio: Sereg, de mikor annyit tesz, mint *Regimen*, jobb *regementnek* nevezni; mert *Sereg* nem tesz magában olly rendbeszedett tetet, a' minő a' *Regement*. *Confiniaria legio*: Határörző Sereg vagy *Regement*. *Præsidialis*: várörző Katonaság.

Litteræ ablicentiales: Szabadságos levél; mivel a' katonáknál *szabadsággal* menni annyit tesz, mint *licentionari*.

Literalia Instrumenta: Írások, levelek.

Lehet a' *litterale Instrumentum* az Írás, a' nélkül⁷⁶ hogy valaminek *okát* foglallyá magában.

Legulejus: Törvénytudósokra, Törvényforogató, Törvénycsavaró. Mert *tudákos* rosszúl formáltt alacsony szó, és csak a' legújabb üdőkben gondoltatott ki a' Magyar analogia ellen, a' végből hogy *Mathematicust* jelentsen.

Libertas: Szabadság. *Licentia*: Zablátlanság.

Limitatio: árszabás, *limitatio*. *Limitare*: árt szabni, limitálni.

Litis incaminatio. Ezen olasz szónak értelme szerint legjobb volna a' *Pörútasítás*, vagy *Pörindítás*; mert *cammino* az olaszban annyit tesz, mint *út*, és *incaminare* annyit, mint *utat mutatni, útnak bocsátani*.

Litis contestatis: A' pörnek elfogadása, vagy még jobban: a' pörnek *contestatiója*.

Latrocinium: latorság.

Labyrinthus. Legjobb, ha meghagyatik.

Csalkert nem jó; mert a' Magyar nem szokott verbumból és substantívumból *compositumokot* csinálni, mint a' Német; *Csalkert* tehát nyelvünknek *geniussa* ellen van *csaló kert* helyett; éppen úgy mint: *írasztal*, *Schreibtisch* rossz volna *író asztal* helyett, vagy *ebédel szoba* az *ebédlő szoba* helyett. *Cselkert*, vagy *tébolykert* jobb volna. *Tömpeleg* a' deák *tempe* szóból szerencsétlenül van véve, 's még a' tudós ember előtt is nagyon érthetetlen.

Latus: Oldal vagy lap. *Translatum*: átvett oldal.

M.

Magnates. Mondottam már, hogy Ország' *Nagyjai* lehetnek olyan Nemesek is, a' kik

fő tisztségeket viselnek, mint a' *Judex Curiaë*, *Cameræ Præses*, *Personalis*. A' *Mágnás* nevet tehát jobb megtartani.

Marca. Mivel *gyira* járatlan szó, és ammint Szabó Dávid' szótárából látni, inkább *talentumot* tesz, mint *márkát*, jobb a' deákat megtartani.

Majorennis: Nagykorú. *Minorennis*: Kiskorú. De jobb a' deákat meghagyni. *Felserdülttnek* csak azt mondgyuk, a' ki hirtelen megnőtt; a' mi még a' kis korban is megeshet. *Legénykor* a' leányokra nem illik.

Mariage de Conscience: Titkos Házasság. A' bal kézzel kötött házasság valaha másféle és nyilvánvaló volt, 's a' *bal* házasságnak nevét in *sensu morali* még sem érdemlette meg, valamint a' titkos házasság sem érdemli meg, mivel némelly keresztény tartományokban meg van engedve.

Monachus: Szerzetes, Barát. *Magányosnak* nem lehet nevezni, mert ez csak a' *remete*. *Eggyes barát* arra látszik mutatni, mintha *ketős* vagy *többes* barát is volna, melly nevezetek *eggyáltallyában* szokatlanok.

Misanthropos: Emberkerülő. Társaságkerülő.

Mappa Geometrica. Azért, hogy a' közép-üdöbéli fél Deák *mappának* nevezte, nem következik, hogy mink nevetségeseknek nem tesszük magunkot, ha *abrosznak* nevezzük. Számtalan olyan deák szó van, mellyeknek külömbféle idiotismusokban külömbféle értelem adatik, a' nélkül hogy a' magyarban a' nekik megfelelő fő szavaknak hasonló mellék értelmeket lehetne⁷⁷ adni. Példának okáért: *tela* annyit tesz, mint *vászon*, de azért a' Magyarban még sem mondhattyuk arról, a' ki valamelly munkához fog, hogy *vászont kezd*; vagy arról, a' ki valamelly dolgot vagy beszédet újra elkezdi, hogy a' *vászont újra szövi*; vagy arról, a' ki valamelly munkát elvégzett, hogy *megszötte a' vászont*, ammint a' deák e' há-

76 nélkül <val>

77 lehetn[.] [Átírással javítva.]

rom esetben mondgya: *telam exorditur, telam retexit, telam pertexit*. *Abrosz* azonkívül hihetőképen a' német *Abriß* szóból van véve, és valaha talán Eleinknél is *rajzolatot* tehetett; de most már csak *asztalborítékot* tesz. Nevezzük tehát, mint eddig, *mappának*, vagy legfellebb *földrajzolatnak*.

Mulcta. *Maradság* régi és most már járatlanabb szó, mint *birság*.

Matricula. Egyházi Könyv. De jobb ha megtartjuk a' deákat, mert az Univerzitásoknál is vannak matriculák.

Materia: Szer. *Moneta*: pénz, vertt pénz, kész pénz. *Mandatum*: parancsolat. *Mutilatio*: csonkítás, bénítás.

Multiplicatio. Az Arithmetikában *Sokszorozás*; de jobb ha megmarad. *Sokadalom* új és rosszul formáltt szó, 's némelly helyekenn *vásárt* is tesz, noha helytelenül. Rossz tehát a' derivátuma is.

Moderamen inculpatæ tutelæ. A' büntetlen védelemnek (védnek) mértéklete vagy mértékletessége.

N.

Nota infidelitatis. Haza-sértésnek lehet tartani minden bünt, melly másnak vagy legalább az egész országnak kárával jár. A' ki a' Hazának kincsét feltöri, tárládáját meglopja, az is sérti a' Hazát. Mondhattyuk *hűtelenségnek*, ha meg nem akarjuk tartani, vagy inkább a' *hűtelenség* gyanújának.

Novum: Pörújítás. *Naturalia*: Termés közőnségesebb, mint természetény. *In natura præstare*: természetben megadni.

Natio: Nemzet. *Neglecta præmonitio*: Elmulasztott intés, vagy *premonitio*.

O.

Obsoletum: elavúltt, kiavúltt, megavúltt.

Oppositio: Ellentállás, *oppositio*.

Obsit régen megmagyarosított szó a' katonáknál a' Németből *Abschied*. Lehetne *búcsúlevélnek* is mondani.

Objectum: tárgy. *Ortographia*: Helyes írás, ortografia.

P.

Proportio. Idom terjedtthebb értelmű. mivel *módot*, *rendet*, *csínt* tesz. De azonkívül ösmeretlenebb is, mint *proportio*. Idomatlan csak a' testről és mesterművekről mondatik, úgymint a' képekről, bálványokról, épületekről. *Eggy arányosság*, ide nem illhet, mert arány annyit tesz, mint *directio*.

Prælati. Megmondtam már az okát, miért kell meghagyni a' magyarban is.

Præscriptio nem csak *üdömülés*, hanem ez által nyertt jus is. Lehet tehát *üdőjusnak* mondani; de jobb a' *prescriptio*.

Privilegium. Ez Magyarul is már régen mondatik. *Engedelem* indultust tesz.

Projectum. Jobb, ha megmarad. *Projectum* olly javallat, mellyet az ember magátul tesz. Van pedig olly javallat is, mellyet az ember másnak kívánságára tesz, melly esetben *tanácsnak* is mondatik.

Principium. *Alap* nem jó Magyar szó; de még *állap* sincs szokásban. *Derék ok* kétes értelmű, mert *jeliesen-jó okot* is tehet. *Fő ok* tűrhető; de én *talpoknak* nevezném, mivel az épületben a' fundamentumot *talpfalnak* hívjuk. Tesz azonban *eredetet* is. A' deákat mind a' két értelemben jobb meghagyni.

Prædialista. Legjobb, hagyjuk meg.

Præfectio: Fiúítás; de jobb meghagyni.

Processus legitimatorius. Vérségmutató vagy Nemességmutató pör.

Puritas Conscientiæ. A' lelkiösméretnek tisztasága.

Præpositus: Prépost.

Prorogatio: Halasztás, melly szó előtt *üdő* haszontalan, mivel a halasztásnak ideája ma-

gában foglallya már az üdöt. A' deákot is meg lehet tartani.

Plenipotencia: Tellyes hatalom, plenipotencia. *Plenipotentarius*: Tellyeshatalmú. De legjobb meghagyni.

Primas Regni. Az Ország' Prímássa. Okát már fellyebb adtam.

Patronatus, *Patronus* a' deákban sokfélét tévén, szükséges, hogy magyarul is vagy külömbféleképen ejtessen, vagy inkább megtartasson. *Szószóllást* akkor nem tehet, mikor azt a' just jelenti, mellyel a' Földes Uraság Plébánost presentálhat. A' *pártfogás* vagy a' *pártfogásnak jussa* ennek jobban megfeleljene.

Patria potestas: Atyai hatalom.

Poena scandali. A' botránkoztatásnak büntetése.

Paralyticus: Inaszakadtt.

Professio religiosa. Szerzetes fogadás.

Polygynætia: Többfeleségűség.

Proles utriusque sexus: Mind a' két nembéli gyermekek.

Placitum Regium. Királyi Tetszés.

Pupillis: Árva.

Procuratoria Constitutio: Prókátor vallás.

Procuratoriæ Litteræ: Prókátorvalló Levél.

Proditor Sanguinis: Véráruló; mert *tagadó* annyit tesz, mint *negator*.

Processus Urbarialis. Urbariális pör. Mert e' szónak *urbarium* az eredete kétséges, mivel még a' Német *urbar* szótól is lehet származtatni; értelme pedig olyan, hogy egy szóval magyarul meg nem lehet határozni. Környűl írni lehet, de a' szóknak paraphrásissai a' stílusban nem különbben mint a' beszédben, vontató és únalmas hosszúságot sőt még értelmetlenséget is okoznak.

Præpotentia. Egész nyelvünkben csak ezen adverbialis phrasisban *kétség kívül* áll a' postpositio *kivűl* nominativus után. Minden egyéb esetben az *inhæsiuus casus nn* áll előtte. *Rend kívül* tehát nincs jól magyarul mondva *rendenn kívül* helyett. En a' *præpotentiát* meg-

hagynám, vagy legfellyebb *főbb tehetségnek*, *főbb hatalomnak* mondanám.

Perjurium: Hamis esküvés; mert *hitzegés* annyi, mint perfidia. *Perpirus* az, a' ki hamisan esküszik, *perfidus* pedig, a' ki esküvessel ígért hűségét megszegi.

Paraphernum: Menyasszony-ajándék, vagy rövidebben Menyajándék. *Menny*: coelum; *meny*: sponsa és nurus, noha a' nurus a' régi magyarban *ara* volt.

Procedens Judex: A' pörfolytató Bíró.

Philosophia: Filozofia.

Præses: Prézes. Okát már adtam.

Planta: Palánta ennek a' régi magyar neve; *növötény* vagy *nőtény* annyit tesz az újabbaknál, mint *vegetabile*. *Növevény* lehet állat is, mert annyit tesz, mint *crescens*.

Parenthesis: Szórekesz; de jobb, ha megmarad.

Personalis. *Személyviselő*, ha öszveírjuk, vagy elválasztva *Személyt viselő*. Az első jobb. Legjobb pedig, ha meghagyjuk.

Phœnomenon: Jelenés, Jelenet.

Postscripta. Jobb, ha megmarad, mert *Toldaléknak* tágasabb az értelme. *Levéltoldalék* határozottabb volna.

Phantasma: Képzlet; de meg is maradhat.

Processus debiti: adósságpör. *Liquidi*: Világos adósságpör. *Pignoris*: Zálogpör. – *Commodati*: Kölcsönpör. *Fidei commisi*: Bízománypör. *Depositit*: Depositum pör, letett jószág iránt való pör. *Successionalis*: Örökségpör, vagy Successionális pör. *Juris*: juspör, vagy jus iránt való pör. *Dehonestatorius*: Gyalázatbosszuló pör.

Politica: Országi rendtartás; politika.

Populus: nép. *Plebs*: község, köz nép.

Popularis: Népszerűtő; de jobb, ha megtartatik.

Prohibita: Itélettiltás, vagy prohibita.

Prætensio: Követés jó volna, ha többfélét nem tenne; de így *præcisio* nélkül szűkölködik. Jobb tehát meghagyni.

Paterfamilias. Gazda, cselédes atya.

Filiusfamilias: Fiú, az örökös.

Præstatio: Szolgálatétel.

Poenæ corporis afflictiva: Testsanyaragató büntetés. Mert sanyarít annyit tesz, mint exacerbant: megsanyarítani a' büntetést: exacerbare, exacuere poenam.

Prædocium: Haramiaság, latorság.

Passuales. *Paksus* vagy *passus* régi magyar szó; de lehet *útlevélnek* is mondani. *Úti levél* mást is tehet.

Præclusi terminus. Nem jobb volna-e *zárnap*, mint *végnap*, vagy *határnap*?

Proclamata: Pörhirdetés; de jobb, ha megtartatik.

Praxis Criminalis: A' bűnpöri szokás. De jobb ha criminális praxisnak mondatik a' magyarban is.

Præcarius: kéréssel nyertt, vagy kegyelemből engedett. *Bitanglott* annyit tesz, mit *usurpatus*. De meg is lehet tartani.

Perennialitas: Örökösség.

Processus Marcalis. Marcális pör.

Q.

Quietantia nem lehet *Menedék levél*, melly annyit tenne, mint *Litteræ asyulares*. *Nyugtató levél* jobb, de a' régi és mindenütt szokott *Kvietancia* legjobb.

R.

Repulsio megmaradhat, noha *visszaűzés* sem rossz; csak hogy szokatlan.

Reserva. Ezt mind a' katonáknál, mind a' prókátoroknál legjobb megtartani; mert *taralék* többfélét tesz, és a' *visszatartóztatásnak* ideáját nem fejezi ki. Jobb volna *visszatartott* vagy *lesokoknak*, *lesseregeknek* mondani, ha a' *Reserva* még ennél is jobb nem volna.

Rogus, jobb ha a' törvényben *égetésnek* mondatik, mint *farakásnak*; *condemnare ad rogum*: égetésre *sententiázni*.

Regnum Aristocraticum. A' Nemesek' uralkodása, vagy országglása. Legjobb *Aristocratiának* mondani.

Res religiosa. Szent dolog, religióbéli dolog. *Vallásbéli* annyit tesz, mint *res ad Confessionem* (Augustanam vel Helveticam) pertinens. *Imás* dolog felette rossz szó, mert *imád*, melly hihetőkép az *íme!* és *ád* szavakból van öszvetéve, ilyen derivátumot a' mi nyelvünkben⁷⁸ semmikép nem adhat. Megmutattya ezt az *analogia*, avvagy a' filiologiabéli hasonlóság. E' verbumokból *ád*, *akad*, *okád* 's a' t nem lehet illy adjectivumokat csinálni: *ás*, *akas*, *okás*, mellyek tellyességgel érthetetlenek, és értelmetlenek. Érthetetlen tehát az *imás* is az *imád* verbumból. A' magyar egy általlyában nem csinál derivátumokat a' végső betűnek elváltoztatása által, hanem új betűknek a' törzsokszóhoz való függesztése által, ammint *Tiszta Magyarságomban megmutattam*. Illy zab formációkkal úgy beszemetették már a' régi Poéták és a' mostai Firkálók a' nyelvet, hogy talán soha sem is lehet azt belőlök többé kizisztogatni.

Res Publica: az Ország' Dolga. Ellenben pedig *Respublica*: Köz országglás vagy respublica. A' kik *szabad országglásnak* nevezik, gondollyák meg, hogy semminémű országglás szabad nem lehet, mihelyt törvények alá van vetve.

Regula: Szabás, regula.

Revocatio Allegatorum. Az allegátumoknak megmásolása.

Regnans: Országgló.

Rabulista: Törvénycsavaró.

Reservata Mentalis: Titkos vagy elmebéli értelem-másítás. Elmebéli reservata.

Repudium: Nőhagyás; de megtartani jobb volna. *Repudiare*: elhagyni.

Recognitio. Adgyon az Úr erről *recognítiót*, vagy *írást*, vagy legfellyebb *valló írást*. A' két első régen járatos kifejezés.

78 nyelvünk[.]en [Átírással javítva.]

Remanentia, Restantia, Relaxata a' szám-
adásokban felette régen járatos magyar sza-
vak, mellyeknek értelmeit illy praecisióval
és rövidséggel nehéz vagy éppen lehetetlen
kitenni úgy, hogy első tekintettel megértsük.

S.

Successio. Örökösödés, vagy Birtokfolya-
mat nem rosszak, de *Successio* legjobb, vala-
mint *Successor* is, mellyek már régen megma-
gyarosodtak.

Salvo jure alieno: Minden idegen jusnak
séreleme nélkül.

Statutum: Megyevégzés; de *statútum* jobb.

Statutio: Birtoki iktatás; de *statutio* jobb.

Sententia capitalis: Halálos sententia.

Sedes Tavernicalis. Tárnokszék, nem pedig
Tárnoki Szék.

Sedes Personalitia. A' mi Nyelvünkben *nok* si-
labával csak egynehány formáltt szavak vannak,
mellyek tisztségeket tesznek, mint: *tárnok, tálnok,*
pohárnok, melly példákbul kitetszik az is, hogy a'
nok silaba ama' háznak vagy eszköznek a' nevéhez
függeszetik, melly körül a' tisztség foglalatos-
kodik. De *nek* silabával eggyetlen eggy formáltt
szó sincsen az egész magyar nyelvben. *Lásd a'*
Tiszta Magyarságot az 59. old. Itt pedig azon-
kívül a' *személy* sem annak a' szernek a' jele, melly
körüli a' *Personálisnak* a' tisztsége foglalatoskodik.
Mondgyuk tehát a' *Personális' székének,* vagy *Per-*
sonálisszéknek, vagy legfellyebb *Királyi személy-*
viselő széknek, a' *Királyi Személyviselő székének.*

Succumbens. Ha *meggyőzött résznek* nem
akarjuk mondani, mondgyuk *pöreveszettnek,*
de nem *vesztettnek;* valamint *eszeveszett,* és
ügyefogyott mondgyuk, nem pedig *eszevesz-*
tett, sem *ügyefogyasztott.* Nagyon kényes a'
mi nyelvünk, de annyival szebb, ha tisztán
beszéllyük és írjuk.

Synonimum. Eggyenlő értelmű szó; mert a'
synonimumoknak csak még sem egészen eggy
az értelme. A' deákot jobb megtartani.

Stips: gyűjtött pénz, költség, alamizna,
adó 's a' t. *Stirps:* Nemtörzsök, nemzetségi tör-
zsök.

Sacrilegium: szentségtörés.

Successio conjugális: Hitvesi successio.

Sententia interlocutoria: Közbeszóló
sententia; *Meritoria:* Értékérdeklő.

Subjectum: Megmarad a' deákbul a' már
többször említett értelmességnek és rövidség-
nek okáért.

Stílus: Írásmód, de stílus jobb.

Scriba: Íródeák régi szó.

Salvus conductus: Szabad Menet.

Stillicidium: eszterha, házeresz vagy ház-
csatorna. *Permetezés* lanyha essöt jelent. *Stilli-*
cidii jus: Eszterhajus vagy csatornajus.

Salva Guardia: Szabad Gvárda, vagy Sza-
bad Szállás.

Secretarius: Titoknok, de megtartani jobb.

Substantia rei: a' dolognak sükere, vagy
mivolta.

Satyra. Gúnyvers, Gúnyírás. Mert szöges
beszéd és csípős beszéd a' satyra közt és a'
pasquillus közt áll, mint középállapot.

Specificatio. Legjobb, ha megmarad.

Substractio. Az Arithmetikában. megma-
rad. Egyébkép *levonás.*

Sodomia. Megmarad; bár deák nevét se
ösmerné nemzetünk! A' barommal való faj-
talankodás nem sodomia, hanem bestialitas.

Stellionatus: Fortélyos család.

Seductor: csábító.

T.

Testamentum: Végső Rendelés; de *Testa-*
mentom szokottabb.

Tabula Districtualis. A' Districtuális Tábla.
Okát már másutt adtam.

Titulus. A' *Tzím* a' Némébül van véve. A'
deák pedig nálunk már régen szokottabb.

Tutor. Árvagyám, vagy Árvaatya, vagy
legjobbban *Tutor.* *Gyámol* más értelemben szo-

kottabb, mint ebben. *Gyámatya* annyit tenne, mint *fuleri pater*.

Tutela. Árvagyámság, Árvaatyaság, de legjobb a' régi Tutorság.

Taxa tolerantialis: Túredelembér; de jobb a' tolerantiális taksa.

Taxator: Taksátor, vagy Taksás; mert Böcsülő annyi mint *Æstimator*.

Triangulum: Háromszög.

Theologia: Istentudomány legfelyebb, de nem isteni tudomány, mert ez *divina scientia*. Legjobb meghagyni.

Terminus: Határnap, vagy Terminus. Terminus annyit is tesz, mint amaz egész üdő, mellyben törvényszékek tartatnak, és illyenkor általellenében áll a' juristitiumnak. Mind a' kettőt meghagyni legjobb; noha az első *Pörüdőnek*, a' másikat pedig *Pörszünetnek* lehetne nevezni.

Transactio: *Tanús* eggyezés; de jobb ha *Transactio* megmarad.

Temeritas: Vakmerőség.

Tumultus: Zendülés.

Taglia. Ezen olasz szó már gyilkosságot tesz, már adót, már meg bérpénzt, melly a' gonosztévő' vagy a' szökevény' fejére tetetik, sőt még több egyebet is. Vagy meg kell tehát tartani, vagy *Szökvénypénznek*, *szökevénybérnek* nevezni, mivel nálunk csak ezt az utólsót teszi.

Transport: Átszállítás, vagy Transport

Titulus Possessorii: A' birtoknak oka, a' Possessoriumnak *Titulussa*.

U.

Usualis: szokott.

Urbura: bányajövedelem, urbura.

Universitas Scientiarum: Universitas, vagy fő *Oskola*.

Usufructuarius: Haszonvevő.

Uxoriciidium: Feleségölés. *Mariticiidium*: Férjölés.

V.

Vinculum: A' bánatbér a' német *Reuegeld* szerint van fordítva, és nem rosszul.

Virgatio: Vesszőzés.

Vicarius: Képviselő elég jól van kitéve; de jobb, ha meghagyjuk.

Violatio Sedis: Széksértés.

Visum repertum: Orvosi vizsgálat; de meg is lehet hagyni.

A' vármegyebéli hadi és házi
Cassákra nézve.

Contributio. Hadi adó, de *contributio* jobb.

Extractus bimestralis: Két holnap *Extractus*.

Repartitio: nagyon és régen ösmeretes a' magyar beszédben is.

Extraordinariæ Perceptiones. Rendenn kívül való vagy különös *Perceptiók*.

Intertentio Militaris: Katonartartás.

In natura factæ præstationes. Az adó' fejében tett szolgálatok.

In sortem impositæ acceptatum vel imputatum. Adó' fejében bevett, adóba számláltt.

Cassa Bellica: Hadi *Cassa*. *Domestica*: házi.

Inclytæ Legioni in Cottu dislocatæ titulo Gage solutum: A' vármegyébe szállított *Nemes Regimentnek* hópénzül fizettetett.

Pro vacantibus portionibus: Az üres portiókért, mellyek kész pénzenn megváltatnak.

Diversis Assignatariis militaribus. Külömbféle hadi *Assignatiókra* kifizettetett:

Extraordinariæ Præstationes paratæ: Rendenn kívül való, vagy Különös fizetések kész pénzben.

Pro diversis in natura factis præstationibus imputati sunt Contribuentibus: A' *Contribuenteknek* külömbféle szolgálattételekért adójokba számláltattak:

Supererogatum Cassæ: A' *Cassának* *Supererogátuma*.

Invalidus miles patentalis: Patentális invalidus Katona. *Pensionatus officialis:* Penziós tiszt.

Præliminaris Erogationum Cassæ Domesticæ per decursum anni militaris 1805/6 occurrilium designatio. Előre való Kijegyzése a' házi Cassa' Erogációinak, mellyek az 1805/6 Katona-esztendőben előakadhatnak.

Pro salariis Dnorum Offlium Cottensium. A' Vármegyebéli Tiszturaknak fizetésére.

Pro Conventionibus Servitorum: A' szolgálk' béreire.

In amictus Convectionatorum: A' szolgálk' (conventiósök') ruházattyára.

Pro quibuslibet eventualibus diurnis. Mindenemű előkerültt diurnumoknak kifizetésére.

Pro adjustandis interusuriis. Az interesek' kipótlására.

Ad rationem depurandrum passivum debitorum: Az adósságoknak kifizetésére.

Pro Requisitis Scripturistico-Cancellisticis: Az író eszközökre.

Pro expensis in malefactores. A' rabok' vagy gonosztévők' tartására.

Pro adjustanda arenda decimæ Regiæ: A' királyi désma' árendájának kipótlására.

Pro reparatione publicarum Cottus ædificiorum. A' vármegyebéli nyilvánvaló épületeknek jobbitgatására.

Pro viarum et pontium reparare et restaurare. Az utaknak és a' hidaknak kijobbitására és megújítására.

Pro deperditis militaribus et onerum personalium bonificationibus. A' hadi deperditákra, és a' személyes terheknek bonificátiójára.

Pro eventualibus damnorum et factalitatum bonificationibus. A' károknak és szerencsétlenségeknak előkerülő bonificátióira.

Pro emersuris inexigibilitatibus et relaxatis: A' beszedhetetlen és elegendő adóknak kipótlására.

Pro verturis Magistratualium in publico Negotio proficiscentium. A' hivatalbéli szekerezésekre.

Pro conventualibus Cassæ Domesticæ necessitatibus: A' házi Cassának előakadó szükségire.

Per contribuentes anno Superiori Supererogati hoc anno imputandi. A' Contribuensek által a' múltt esztendőben kötelességeikenn felül tett fizetések a' folyó esztendőben az adóba számláltnak.

Supererogatum Cassæ e præcedentis anni rationibus erutum. A' Cassának a' múltt esztendőbéli számadásokból kinyomozott Supererogátuma.

Főtisztelendő Nagy Prépost Úr!

Ezekből állanak vélekedéseim mind általlyában, mind pedig szórúl szóra a' Curiális Stílusnak fordítása iránt. Valamint kimondhatatlanúl böcsülöm Főtisztelendő Úrnak Nemes ügyekezettét, mellyel T. N. Vás [!] vármegyét arra birta, hogy az Ország' dolgait Magyarúl folytassa; úgy Nemzetünknek Existenciájára kérem Főtisztelendő Urat, vessen az említett T. N. Vármegyénél, és vettessen ez által más vármegyeknél [!] is gátot ama' most annyira felbuzdult és csak ifiúi elmékhez illő pözsögségnek, melly a' Curialis Stílust, sőt még magát a' Magyar Nyelvet is egészen fel akarja forgatni.

Volt illyen Enthusiasmus a' Németeknél is; de ő nállok ez nem volt olly veszedelmes, mint nálunk; mivel az ő anyanyelveknek nem voltak Hazájokban semminemű ellenségei. Mink most az által, hogy új magyar nyelvet akarunk magunknak a' Curia' számára csinálni, megnehezíttyük, sőt meglehetetleníttyük magunknak végrehajtását amaz új törvénynek, melly az Ország' dolgait magyarúl kívánnyá folytatni. Tudóssaink is így cselekedtek II. Jósef' üdejétül fogva a' tu-

dományokkal, mellyeknek mesterséges szavait magyarul és többnyire csak *gondolom szerint* előadván érthetetleneknek tették írásaikat, 's a' helyett, hogy a' Cultúrát elősegítették volna, inkább akadályoztatták.

Egyébaránt felette nagyra böcsülöm Főtisztelendő Prépost Úrnak hozzámváló bizodalját, és szerencsésnek tartom magamot, ha nemes kívánságának vékonyságom legalább részént megfelelhetett. A' *hiteles kiadásokat* és az *esküvésnek formáit* örömezt fordítottam volna; de az előttem fekvő nem csak magyartalan, hanem imitt amott⁷⁹ még logyikátlan fordítást is nem érthetvén elegendőképen, az Originálisok pedig kezemnél nem lévén, ezt a' szolgálatot meg nem tehettem úgy, ammint magamtúl kívántam volna. Azonban közlött jegyzéseim szerint, ha ezek tetszést találnak, könnyű lessz azokat is fordíttatni. A' fő dolog ezeknek fordításában, valamint az egész Curiális Stilusban szinte az, a' mi a' levélírásban, *hogy úgy írjunk, ammint beszélünk*. Ha a' közönséges beszédben a' Curiális Stilusnak deák szavait megtarthattuk, miért ne lehetne azokkal az írásban is élni?

Ezzel magamot úri szívességébe ajánlván, minden tisztelettel vagyok
Főtisztelendő Nagy Prépost Úrnak
Budánn Szent Jakab' havának
20dik napján 1806.

alázatos szolgája
Verseghy Ferenc mp

79 amott <eleg>